

Allt ifrågasätts

Kunskap om och upplevelser av mänskliga rättigheter
hos personer med funktionsnedsättning
i Sverige 2023

Allt ifrågasätts

Kunskap om och upplevelser av mänskliga rättigheter
hos personer med funktionsnedsättning
i Sverige 2023

Rapport framtagen med Rivkraftspanelen

Inledning.....	4
Sammanfattning	8
Våra rekommendationer i korthet:.....	9
Resultat	10
Resultat: Kunskap om funktionsrättskonventionen	11
Resultat: Kunskaper om att utkräva sina mänskliga rättigheter.....	13
Resultat: Upplevelser av hot mot mänskliga rättigheter.....	23
Dialogmöten med funktionsrättsrörelsen och individuella experter.....	68
Slutdiskussion.....	70
Kunskapen om funktionsrätt är inte tillräcklig	70
Slutsatser.....	78
Bilagor	86
Bilaga 1: Teknisk rapport om enkätundersökningen	86
Bilaga 2: Enkätfrågor	92
Bilaga 3: Funktionsrättskonventionens artiklar.....	94

Inledning

Funktionsrättskonventionen började gälla år 2006 och trädde i kraft i Sverige 2009. Konventionen skapar inga nya rättigheter. Den ger däremot en tydlig bekräftelse på att rättigheterna för personer med funktionsnedsättning är mänskliga rättigheter och pekar ut sådana hinder som personer med funktionsnedsättning möter i deras strävan efter att få sina rättigheter uppfyllda. Konventionen pekar också ut att varje konventionsstat har ett ansvar att motverka dessa hinder. Anledningen till att det fanns ett behov av en ny konvention var att personer med funktionsnedsättning inte fått ta del av den positiva utveckling som nått många andra grupper sedan 1948, då den universella deklarationen om de mänskliga rättigheterna antogs av FN:s generalförsamling. Personer med funktionsnedsättning fortsatte att marginaliseras och diskrimineras trots att många andra grupper fick det bättre.

Artikel 8 i funktionsrättskonventionen säger att varje stat har en skyldighet att vidta åtgärder för att höja medvetenheten om att samtliga mänskliga rättigheter också gäller personer med funktionsnedsättning. Den medvetenheten behöver också personer med funktionsnedsättning ha. Att arbeta för att fler ska bli medvetna är också kopplat till att ge dem möjlighet att utkräva sina rättigheter. För att vi människor ska kunna reagera på brister och utkräva våra mänskliga rättigheter behöver vi känna till att de finns och upptäcka när vi eventuellt inte får våra egna rättigheter tillgodosedda. Det är viktigt att rättigheter är kända just som mänskliga rättigheter av både **rättighetsbärare** (alla människor i Sverige) och **skyldighetsbärare** (staten, ofta genom de olika offentliga aktörerna myndigheter, kommuner och regioner som ansvarar för att se till att rättighetsbärarna får sina rättigheter tillgodosedda).

Rättighetsbärarna behöver mer än yttlig kunskap för att ha kapacitet att utkräva rättigheter. Det måste också finnas kunskap om det praktiska innehållet i de mänskliga rättigheterna, exempelvis hur de har omsatts i svensk lagstiftning. I inledningen till FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna står det att en gemensam uppfattning om innebörden av rättigheterna är en grundförutsättning för att uppfylla det åtagande som förklaringen innebär.

Av artikel 26 i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna framgår att alla människor har rätt till utbildning och att utbildningen ska främja respekten för de mänskliga rättigheterna och bidra till att skapa en sådan gemensam uppfattning. Förutom kunskap om rättigheterna måste det dessutom finnas lättillgängliga och enkla sätt att systematiskt hantera individuella klagomål och skapa möjlighet till upprättelse. Utan dessa möjligheter finns stor risk att de mänskliga rättigheterna försvagas och uppfattas som vackra men tandlösa ord.

Institutet för mänskliga rättigheter har genomfört en undersökning av nuläget som har stort värde av flera skäl. Det behövs en tydligare bild av behovet av effektiva och ändamålsenliga åtgärder från statens sida för att höja medvetandenivån generellt i hela samhället och vilka medvetandegörande insatser som specifikt behövs för personer med funktionsnedsättning. Vår ambition är att använda undersökningen av nuläget dels som ett avstamp i vårt uppdrag att bidra till att främja arbetet för stärkt kunskap om mänskliga rättigheter, dels för att identifiera och motverka hinder som människor upplever när det gäller att utkräva mänskliga rättigheter i Sverige.

Under våren 2023 tog vi på Institutet för mänskliga rättigheter beslut om att göra den här undersökningen om hur väl personer i Rivkraftspanelen känner till sina mänskliga rättigheter och hur de upplever att de kan utkräva dessa. Rivkraftspanelen etablerades av Myndigheten för delaktighet och i panelen deltar över 3 500 personer med funktionsnedsättning.¹ Syftet med panelen är att fånga upp hinder för delaktighet i samhället som personer med funktionsnedsättning upplever och identifiera

”**Förutom kunskap om rättighetererna måste det dessutom finnas lättillgängliga och enkla sätt att systematiskt hantera individuella klagomål och skapa möjlighet till upprättelse. Utan dessa möjligheter finns stor risk att de mänskliga rättigheterna försvagas och uppfattas som vackra men tandlösa ord.**

möjliga lösningar. Vårt beslut att göra en fördjupad undersökning grundar sig i det särskilda ansvar vi har för rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Den här undersökningen som riktar sig till Rivkraftspanelen har föregåtts av en annan undersökning där vi kartlade hur väl människor i Sverige känner till sina mänskliga rättigheter och hur de upplever att de kan utkräva dem. Den första undersökningen kallar vi hädanefter för ”Webbenkäten 2022”, och den

genomfördes under hösten 2022. Den riktade sig till en webbpanel med personer från 16 år och uppåt bosatta i Sverige. Rapporten om resultaten i ”Webbenkäten 2022” publicerades i november 2023 under namnet ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023”.

Enkäten som den här rapporten bygger på består av 18 frågor. Syftet med frågorna är att fördjupa kunskapen om personerna i Rivkraftspanelens upplevelser och har i görilgaste mån utformats på samma sätt och med liknande frågor som den enkät som användes vid genomförandet av ”Webbenkäten 2022”.

¹ Mer information i Bilaga 1 under Metod.

Förutom att besvara frågor med fasta svarsalternativ fick deltagarna också i många fall möjlighet att lämna fritextsvar i den här enkäten. Den möjligheten utnyttjades av många av de svarande och flera av svaren var utförliga. Det gör det möjligt att få en tydlig bild av hur personer med funktionsnedsättning kan uppleva sin situation.

Den här rapporten sammanställer svaren på enkäten. Svaren är inte nödvändigtvis representativa för hela gruppen personer med funktionsnedsättning eftersom panelen är självrekryterad. En självrekryterad panel består av de som själva vill delta.

Tre bilagor finns till den här rapporten. Bilaga 1 innehåller en teknisk rapport om enkätundersökningen med information om deltagarna i Rivkraftspanelen och om metoden som användes för att bearbeta grundmaterialet. Bilaga 2 innehåller frågorna ur enkäten och bilaga 3 innehåller funktionsrättskonventionens artiklar.

Institutet för mänskliga rättigheter inrättades 2022 och har i uppdrag att följa, undersöka och rapportera om hur de mänskliga rättigheterna respekteras och förverkligas i Sverige.

Utgångspunkten för arbetet finns i de svenska grundlagarna och i internationella åtaganden om mänskliga rättigheter. Det finns en lag om Institutet för mänskliga rättigheter som sätter ramarna för verksamheten, men i övrigt är institutet en oberoende myndighet.

Enligt lagen om Institutet för mänskliga rättigheter har vi ett särskilt ansvar för att främja, skydda och övervaka genomförandet av rättigheter för personer med funktionsnedsättning i Sverige. Det är ett ansvar utifrån lagstiftningen och artikel 33.2 i funktionsrättskonventionen.

Vi är måna om vårt oberoende men samverkar med civilsamhället, offentliga aktörer och andra nationella och internationella organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter.

Sammanfattning

Institutet för mänskliga rättigheter har genomfört denna undersökning om kunskaper om och upplevelser av mänskliga rättigheter bland personer med funktionsnedsättning. Den visar tydligt att konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning inte är genomförd i Sverige. Med andra ord finns det fortfarande en stor ojämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning och det pågår fortfarande allvarliga rättighetskränkningar. Vår undersökning visar hur viktigt det är med kunskaper om mänskliga rättigheter, men också att det inte räcker med kunskap. Många av deltagarna i undersökningen har berättat för andra när de upplever att deras mänskliga rättigheter har kränkts.

Deltagarna i undersökningen upplever att de möter ett system där individen måste bevisa sina behov snarare än att myndigheter behöver bevisa att de insatser de genomför är tillräckliga för att säkerställa de enskildas mänskliga rättigheter. Rätten till delaktighet, värdighet och välbefinnande, kan ofta uppfattas som abstrakta värden och därmed vara svåra att hänvisa till i relation till insatser, exempelvis färdtjänst, för att kunna ha ett fullvärdigt liv snarare än att fraktas till vård, utbildning och liknande. Många enkätsvar i undersökningen ger uttryck för en känsla av att stängas ute från samhället och få själva sin existens ifrågasatt. Vår bedömning är därför att möjligheten att utkräva sina rättigheter i bred mening behöver stärkas i Sverige. Dessutom måste samhället brett tillhandahålla information om hur en sådan process går till.

Undersökningen besvarades av 1833 personer med funktionsnedsättning från Myndigheten för delaktighets webbplats Rivkraftspanelen. Endast 35 procent av de som svarade på enkäten uppgav att de både kände till funktionsrättskonventionen och visste vad den innebär. Det tyder på att kunskapen om mänskliga rättigheter behöver få stöd att spridas ytterligare och fördjupas bland många personer med funktionsnedsättning precis som i befolkningen som helhet.

Deltagarna i den här undersökningen skiljer sig från befolkningen i allmänhet i undersökningen "Webbenkäten 2022". Här uppger deltagarna i mycket högre utsträckning att de har förvägrats sådant som de har rätt till. De rättigheter som särskilt lyfts av deltagarna handlar om tillgänglighet och om rätten att leva självständigt och delta i samhället.

Resultaten tydliggör att Sveriges regering och andra skyldighetsbärare måste prioritera skyldigheten att genomföra omedelbara, effektiva och ändamålsenliga medvetandehöjande insatser om mänskliga rättigheter för personer med funktions-

nedsättning, i enlighet med artikel 8 i funktionsrättskonventionen. Dessa insatser ska inkludera alla i samhället, inte minst skyldighetsbärare. Ett sådant arbete har potential att förebygga funktionshinder i samhället och säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till sina mänskliga rättigheter. Kunskap hos skyldighetsbärare och rättighetsbärare är en grundläggande förutsättning för att kunna förverkliga de rättigheter som konventionen innehåller.

Våra rekommendationer i korthet:

- ➔ Öka kunskapen om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning för skyldighetsbärare och befolkningen i stort, inklusive för personer med funktionsnedsättning.
- ➔ Skapa likvärdiga förutsättningar för människor, oavsett funktionalitet, att få effektiv tillgång till sina rättigheter.
- ➔ Stärk möjligheterna för alla att utkräva sina mänskliga rättigheter i Sverige.

Resultat

I det här kapitlet redovisas resultaten av svaren på undersökningens enkätfrågor. Frågorna är indelade i tre grupper:

- 1** Kunskap om funktionsrättskonventionen
- 2** Kunskap om att utkräva mänskliga rättigheter
- 3** Upplevelser av hot mot mänskliga rättigheter

Resultat: Kunskap om funktionsrättskonventionen

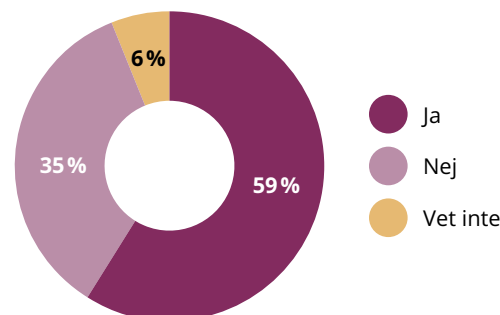
I inledningen av den här rapporten beskriver vi både varför det är viktigt att alla har kunskap om sina rättigheter och att det också är ett krav på staten att säkerställa just det.

Många känner inte till funktionsrättskonventionen

På frågan om deltagarnas kunskap om funktionsrättskonventionen svarade 59 procent att de känner till att konventionen finns medan 35 procent svarade att de inte visste att den finns (se diagram 1).

Diagram 1:

Känner du till att FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning finns?

Några av de deltagare som inte tidigare visste om att funktionsrättskonventionen fanns, påtalade² att de nu fick kännedom om den på grund av sin medverkan i den här undersökningen.

"Jag har aldrig hört att det finns särskilda rättigheter för oss med funktionshinder. Detta ska jag kolla upp!"

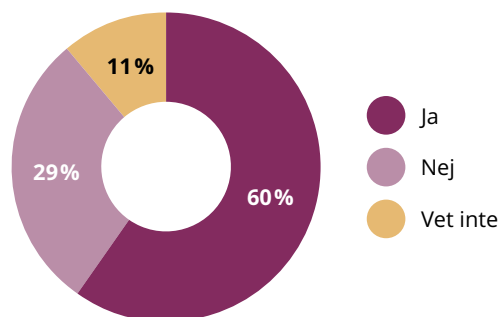
→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning.

² Som svar på fråga 32 där det fanns möjlighet att framföra sådant som enkäten inte redan täckt in.

Bland de deltagare som kände till konventionen uppgav 60 procent att de vet vad konventionen innebär medan 29 procent uppgav att de inte vet vad den innebär (se diagram 2). Detta innebär att endast 35 procent känner till att funktionsrättskonventionen finns och vad den innebär.³

Diagram 2:

Vet du vad FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning innebär?

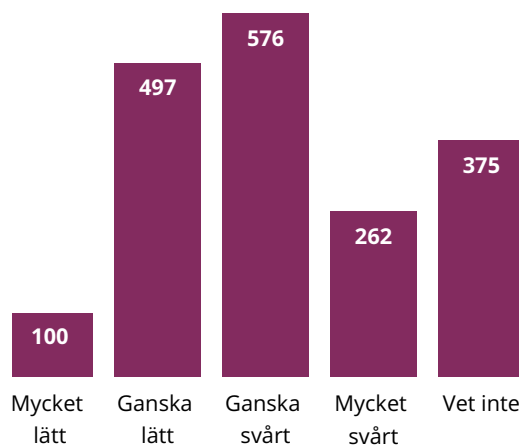

Svårt att hitta information om mänskliga rättigheter

Deltagarna fick en fråga om hur lätt eller svårt de tycker att det är att hitta information om mänskliga rättigheter (se diagram 3). Här graderades svaren från mycket lätt till mycket svårt. Nästan hälften, 46 procent, tyckte att det var ganska eller mycket svårt att hitta information om mänskliga rättigheter medan bara en tredjedel, 33 procent, tyckte att det var ganska eller mycket lätt.

Diagram 3:

Tycker du det är lätt eller svårt att hitta information om mänskliga rättigheter?

³ Detta tal får vi fram genom att multiplicera andelen personer som vet att funktionsrättskonventionen finns (60%) med andelen av dessa som vet vad funktionsrättskonventionen innebär (59%).

Resultat: Kunskaper om att utkräva sina mänskliga rättigheter

I följande avsnitt redovisas dels deltagarnas kunskaper om vart de kan vända sig om deras rättigheter kränks, dels deras erfarenheter av att kräva att rättigheterna efterlevs.

Det ställer höga krav på individen att kunna utkräva sina mänskliga rättigheter

En av deltagarna summerar möjligheterna att utkräva sina rättigheter i Sverige så här:

”Men för att göra en anmälan så måste man ha fyra saker – man måste ha kunskapen om att det här är något som är anmälningsbart, man måste veta vart man ska vända sig, man måste kunna formulera detta i tal och skrift SAMT man måste ha krafter kvar för att orka göra det.”

→ Kvinna. 30–44 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning och annan funktionsnedsättning.

Begreppet rättigheter

Begreppet rättigheter kan ha olika betydelser. Insatser som deltagarna i undersökningen beskriver som rättigheter, till exempel hemtjänst eller möjlighet att få tillgång till boende i LSS-bostad, är inte alltid formulerade som rättigheter i svensk lag på samma sätt som de definieras i funktionsrättskonventionen. I funktionsrättskonventionen handlar rättigheterna om till exempel utbildning, arbete eller att kunna leva självständigt och delta i samhället.

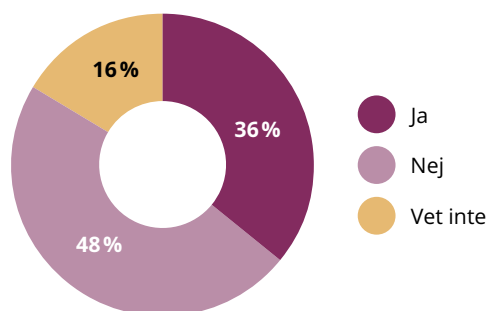
Detta visar sig också i deltagarnas svar. Ibland syftar svaren på rättigheter till insatser som är fastställda i svensk lag, genom till exempel socialtjänstlagen eller LSS, och ibland på rättigheter som är mer direkt kopplade till konventionen, som till exempel rätten till utbildning, arbete, hälsa eller tillgång till rättssystemet. Det är oklart om deltagarna känner till att konventionsrättigheterna inte alltid är utkrävbbara av enskilda personer i Sverige om de inte är direkt beskrivna i svensk lag.

Låg kunskap om vart deltagarna kan vända sig om rättigheterna inte efterlevs

Endast 36 procent av undersökningens deltagare svarade ja på frågan om de vet vart de kan vända sig om deras rättigheter inte efterlevs. Mer än hälften visste inte eller var osäkra på vart de kan vända sig (se diagram 4).

Diagram 4:

Vet du vart du kan vända dig om du inte får det du har rätt till?

Vad finns det för möjligheter att klaga i Sverige?

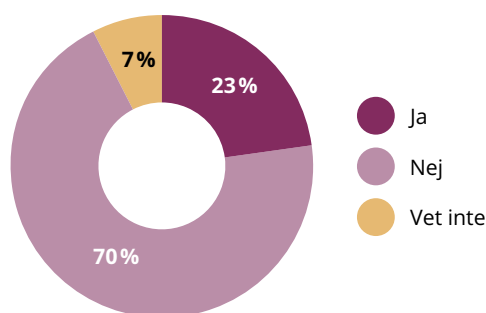
Det kan vara svårt för den enskilda att veta vart man ska vända sig för att få hjälp när man upplever att ens rättigheter har blivit kränkta i Sverige. Det finns inte någon samlad klagofunktion som är kopplad till funktionsrätt. Vissa stödinsatser är inte utkrävbara. Det går till exempel inte att överklaga om man upplever brister i ett myndighetsbeslut om en ansökan om hjälpmedel. Man kan inte heller överklaga om man inte får tillgång till stöd från ett personligt ombud.

En del andra insatser kan överklagas, antingen via det ordinarie rättssystemet, oftast förvaltningsrätten, eller via särskilda klagofunktioner. Diskrimineringsombudsmannen (DO), Inspektionen för vård- och omsorg (IVO), Skolinspektionen (SI), Patientnämnden, Barn- och elevombudet (BEO) och Anti-diskrimineringsbyråerna är exempel på instanser som kan ta emot klagomål, beroende på vilket område som klagomålet berör och vilken typ av ärende.

Endast 23 procent av deltagarna uppgav att de kände till att man kan vända sig med klagomål till FN-kommittén för konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, den så kallade funktionsrättskommittén (se diagram 5). Andelen som kände till möjligheten att vända sig till Europadomstolen var 35 procent (se diagram 6).

Diagram 5:

Vet du att du kan klaga till FN-kommittén till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning om dina mänskliga rättigheter blir kränkta?

Rätt att framföra klagomål hos funktionsrättskommittén

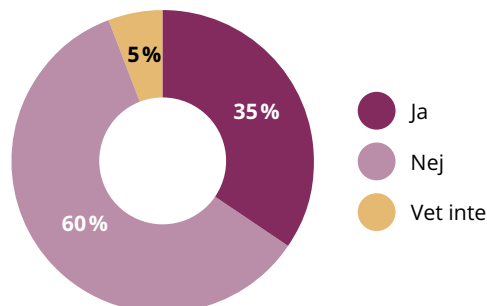
Funktionsrättskommittén har mellan 2009 och 2023 hanterat åtta rättsfall som har med Sverige att göra, varav några avvisats av formella skäl. I tre av fallen bedömde funktionsrättskommittén att kränkningar förelåg eller riskerade att inträffa.

Det är särskilda FN-kommittéer som övervakar hur staterna efterlever FN:s konventioner. Det finns en kommitté för varje konvention. Individuella klagomål kan föras fram till kommittéerna om staterna har godkänt denna möjlighet. Ett klagomål måste vara relevant och alla nationella rättsmedel måste ha prövats innan en FN-kommitté kan behandla det.

När Sverige år 2009 anslöt sig till funktionsrättskonventionen så anslöt sig staten också till det så kallade fakultativa protokollet. Det innebär att den svenska staten har godkänt möjligheten för enskilda personer eller grupper av personer att framföra klagomål till funktionsrättskommittén i FN.

Diagram 6:

Vet du att du kan klaga till Europadomstolen om dina mänskliga rättigheter blir kränkta?

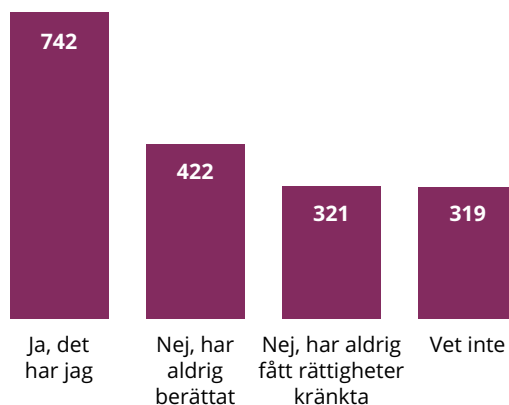

Dåliga erfarenheter av att driva sitt ärende

41 procent av deltagarna svarade att de hade berättat för någon när de blivit nekade något som de hade rätt till, medan 23 procent svarade att de inte hade gjort det, trots att de visste om att deras rättigheter hade blivit kränkta (se diagram 7).

Diagram 7:

Har du någon gång vänt dig (berättat) till någon när du inte har fått det du har rätt till, det vill säga att dina mänskliga rättigheter har kränkts?

De deltagare som svarade ja på frågan om de hade berättat för någon fick en följdfråga om vem de hade kontaktat. Svaren innehöll en stor mängd instanser (se tabell 1). Några instanser förekommer endast någon enstaka gång bland deltagarnas svar – dessa redovisas inte här. Det vanligaste svaret var kommunen,⁴ följt av att kontakta någon inom vården eller domstolsväsendet och därefter Diskrimineringsombudsmannen.

⁴ Många enkättagare svarade att de hade kontaktat kommunen med sina klagomål. Kommunen ansvarar emellertid också för flera verksamheter som ingår i listan under Tabell 1, bland annat socialtjänsten, politiker på lokal nivå, de flesta LSS-insatserna, boendestöd, god man och personligt ombud.

Tabell 1:

Vem vände du dig till?

Kontaktd instans (ordfrekvens)	Antal förekomster bland svaren
Kommunen	158
Vårdpersonal inklusive psykiatri och kurator	88
Domstol	83
Diskrimineringsombudsmannen (DO)	64
Försäkringskassan	47
Anhörig, familj, släkt, vänner	45
Region/Landsting	44
Patientnämnden	42
Socialtjänsten	41
Fackförbund	34
Politiker och ministrar	32
Advokat	30
Inspektionen för vård och omsorg (IVO)	29
Funktionsrättsorganisation	29
Arbetsförmedlingen	26
Media	18
Justitieombudsmannen (JO)	18
LSS-personal inklusive personlig assistent	15
Personligt ombud (i kommunen)	15
Polisen	12
Boendestöd (i kommunen)	12
Socialstyrelsen	9
Länsstyrelsen	6
BOSSE råd och stöd	6
Regeringen	4
Justitiekanslern (JK)	4
Handikappombudsmannen	4
God man	4
Transportstyrelsen	3
EU och Europadomstolen	3

Flera deltagare nämner att de har anmält att deras rättigheter inte efterlevts till ett stort antal instanser.

"Alla möjliga. Hemtjänsthandläggaren, hemtjänstchefen, min god man, socialpsykiatri, Vuxenpsykiatri med mycket mera."

→ Kvinna. 55–64 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, astma/allergi, mag-/tarmsjukdom och medicinsk funktionsnedsättning.

"DO, JO, JK, Patientnämnden, Socialstyrelsen, IVO, Diskrimineringsbyrå, kommunen, FSO mf."

→ Kvinna. 45–54 år. Annan funktionsnedsättning.

De deltagare som svarade att de inte hade kontaktat någon när deras rättigheter hade kränkts fick en fråga om varför de hade avstått från att göra det. De absolut vanligaste skälen som deltagarna uppgav var att

- de inte visste vart de skulle vända sig
- de inte orkade
- det skulle vara meningslöst (se diagram 8).

Många svar präglas av en känsla av uppgivenhet.

”Dels vet jag inte vem eller var jag ska vända mig, dels är det pinsamt att fråga runt och berätta för 'fel' personer i onödan. Väldigt få förstår problemen med funktionsnedsättningar om de inte syns. Man blir lite dumförklarad, speciellt om man råkat ut för något som en 'vanlig' person kunde ha klarat upp med enkelhet.

→ Man. 55–64 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och psykisk funktionsnedsättning.

"Vem ska hjälpa? Försäkringskassan blir inte ifrågasatta i första taget. Man känner sig väldigt liten gentemot en myndighet"

→ Kvinna. 18–29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning och astma/allergi.

"För att jag inte orkar och vem skulle lyssna på mig?"

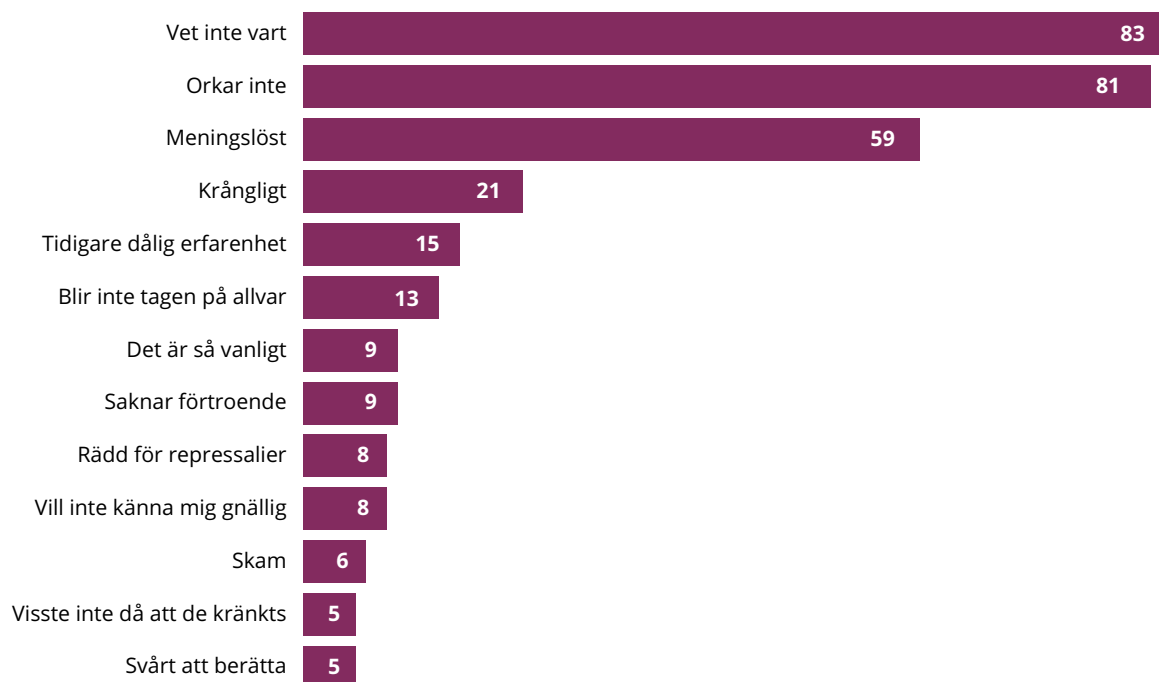
→ Kvinna. 55–64 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, lässvårigheter/skrivsvårigheter, astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

"Efter flera överklaganden där ingen satte sig in i mitt ärende. Samma formuleringar i alla instanser, kändes det meningslöst."

→ Man. 65 år eller äldre. Astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

Diagram 8:

Berätta gärna varför du inte vände dig till någon för att berätta att dina mänskliga rättigheter har blivit kränkta.

Några deltagare berättar att de känner skam över att prata om sina upplevelser. Flera av dem hänvisar till tidigare erfarenheter av att ha försökt anmäla men eftersom det har gått dåligt vill de inte försöka igen. Flera uttrycker också en rädsla för repressalier.

"Svårt att prata om, känner skam och tänker att om jag har förstorat det hela eller ej. Då är det lättare att lägga ner än att kämpa för sin sak."

→ Man. 55–64 år. Rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, mag-/tarmsjukdom.

"Vet att det ska ifrågasättas, jag ska bli övertygad om att 'så menade dom nog inte' och att jag är för känslig. Är så helvetes trött på att behöva vända ut och in på mitt liv och i slutändan ändå aldrig få stöd. Frustrerad."

→ Kvinna. 65 år eller äldre. Synnedsättning, blind och annan funktionsnedsättning.

"De få gånger jag har sagt något så har det aldrig blivit ett bra resultat. bad som exempel om ny god man då kommunikationen inte fungerar och känner ingen tillit. Då hotade överförmyndaren om att helt dra in den betaltjänsten"

→ Man. 18–29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och psykisk funktionsnedsättning.

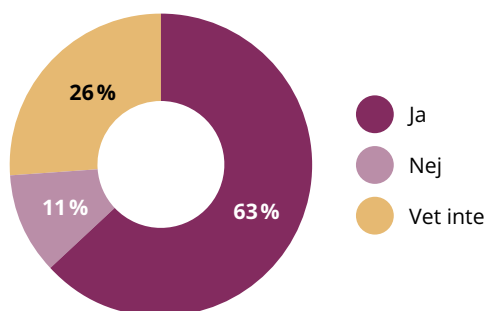
Under mötet med funktionsrättsrörelsen och individuella experter med egen erfarenhet av funktionsnedsättning menade en av deltagarna att en av anledningarna till att man avstår från att driva sitt ärende vidare är rädsla för att skapa negativa prejudikat som kan skada gruppen i framtiden.

Resultat: Upplevelser av hot mot mänskliga rättigheter

Bland deltagarnas svar finns en tydlig oro över att olika mänskliga rättigheter är hotade eller ifrågasatta i Sverige idag. Hela 63 procent av deltagarna svarade ja på frågan om de upplever att det finns mänskliga rättigheter som är hotade och riskerar att försvinna i Sverige och så få som 11 procent menar att det inte finns några hot (se diagram 9).

Diagram 9:

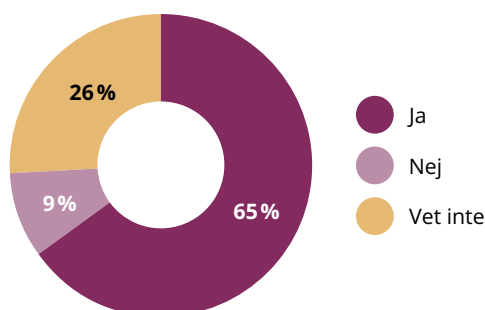
Upplever du att det finns mänskliga rättigheter som är hotade och riskerar att försvinna i Sverige?

65 procent svarade att de upplever att det finns särskilda grupper vars rättigheter är hotade medan endast 9 procent svarade att de inte upplever det (se diagram 10).

Diagram 10:

Upplever du att det finns särskilda grupper av människor vars rättigheter hotas och riskerar att försvinna i Sverige?

De som svarade ja fick en fritextfråga om vilka dessa grupper är och bland svaren dominerar gruppen personer med funktionsnedsättning.⁵ Vanligt förekommande svar var också grupper som diskrimineras på grund av sin etnicitet följt av sjuka personer, hbtqi-personer och äldre personer.

Tabell 2:

Vilka gruppers mänskliga rättigheter upplever du är hotade och riskerar att försvinna?

Grupp vars rättigheter anses hotade (indelade efter tema ⁶)	Antal förekomster bland svaren
Personer med funktionsnedsättning	664
Personer som riskerar diskriminering på grund av sin etnicitet	264
Sjuka personer (även psykisk ohälsa)	128
Hbtqi-personer	99
Äldre personer	98
Barn	80
Kvinnor	76
Alla människor	51
Fattiga och/eller arbetslösa personer	51
Personer med annan religion än kristendom	45
Totalt	1 556

⁵ I det temat ingår dels svar där deltagare har skrivit exempelvis "funktionsnedsatta" eller "handikappade", dels svar som innehåller någon av de grupperingar som ingick som svarsalternativ i frågan om vilken funktionsnedsättning deltagarna själva har, d.v.s. de olika funktionsnedsättningar som listas i tabell 8.

⁶ Dessa teman är bredare än de ordfrekvenser som nämns på andra platser i rapporten. Här ingår flera olika sätt att uttrycka sig kring det identifierade temat.

Deltagare känner oro för den politiska utvecklingen i Sverige

Av enkätsvaren går att utläsa en oro för den politiska utvecklingen i Sverige och hur den påverkar synen på mänskliga rättigheter generellt. Deltagarna oroar sig också specifikt för hur denna utveckling kommer att påverka rättigheterna för personer med funktionsnedsättning.

"Högerregeringen hotar att avveckla stöd som finns."

→ Kvinna. 65 år eller äldre. Rörelsenedsättning.

"I och med att rasism, homofobi, funkofobi, sexism mm ökar minskar rättigheter för minoritetsgrupper. Det märks bland annat på att allt fler förlorar rätten till assistans, vilket i sin tur gör att personer med funktionsnedsättning får allt svårare att delta i det politiska livet. Ju färre som är aktiva, ju mer hotas de mänskliga rättigheterna. Det blir en ond spiral"

→ Kvinna. 55-64 år. Rörelsenedsättning, reumatisk sjukdom och annan funktionsnedsättning.

"I och med vilka som styr Sverige sedan valet i höstas är jag rädd för att ett flertal av de mänskliga rättigheterna är hotade i Sverige. Framförallt för de som ses som 'icke svenska' men på sikt även för andra marginaliserade grupper som t.ex. funktionsnedsatta."

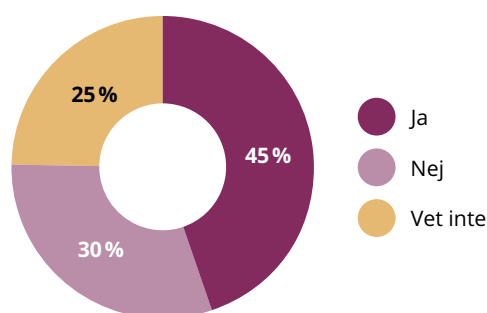
→ Kvinna. 18-29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.

Upplevelser av hot mot mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning

45 procent av deltagarna svarade att de upplever att deras rättigheter hotas och riskerar att försvinna i Sverige (diagram 11) och 30 procent svarade att de inte upplever det.

Diagram 11:

Upplever du att dina mänskliga rättigheter hotas och riskerar att försvinna?

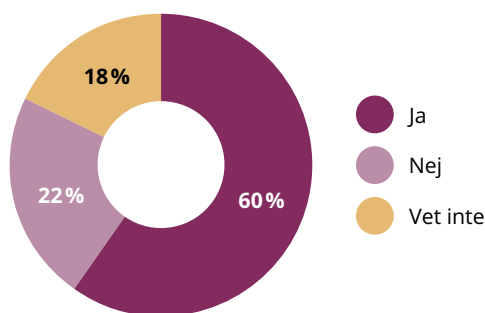

De som svarade ja fick också svara på en fråga om på vilket sätt de upplevde sina rättigheter hotade samt om de ville framföra något ytterligare här. Resultaten från dessa olika frågor presenteras i kommande avsnitt (se sidorna 28–67) i teman indelade i vad som är vanligt förekommande bland svaren och vad som direkt kan kopplas till olika artiklar i funktionsrättskonventionen. Deltagarna beskrev erfarenheter som går att kopplas till alla rättighetsområden (se i bilaga 2 för en lista på artiklar i konventionen) men i rapporten har ett urval gjorts.

Deltagarna fick också frågan om de någon gång känt att de inte fått det som de har rätt till. En majoritet svarade ja, 60 procent, medan 22 procent svarade nej och 18 procent att de inte visste.

Diagram 12:

Har du någon gång känt att du inte fått det du har rätt till?

Fler deltagare uppger alltså att de har upplevt att de nekats något som de har rätt till, än de som upplever att deras rättigheter är hotade och riskerar att försvinna.

I fritext fick deltagarna möjlighet att beskriva på vilket sätt de upplever att de inte fått sådant de har rätt till. Deltagarna berättar framför allt att de har nekats stöd av olika slag.⁷ Ett stort antal områden nämns i deltagarnas svar (se tabell 3). Allra flest uppger vården som ett område där rättigheter nekats, följt av arbete, ekonomi och hjälpmedel.

⁷ Sammantaget nämns orden "nekad", "nekats" och "avslag" 104 gånger bland svaren på den här frågan.

Tabell 3:

Beskriv på vilket sätt du inte fått det du har rätt till.

Område där rättigheter nekats (indelade i tema ⁸)	Antal förekomster bland svaren
Vård	282
Arbete	188
Ekonomi	129
Hjälpmedel	82
Anpassning	66
LSS och personlig assistans	66
Bemötande	66
Bostad	63
Tillgänglighet	52
Transport och kollektivtrafik	46
Utbildning och skola	38
Färdtjänst	37
Ledsagning	29
Kommunikation	28
Tolkning	23

⁸ Dessa teman är bredare än de ordfrekvenser som nämns på andra platser i rapporten. Här ingår flera olika sätt att uttrycka sig kring det identifierade temat.

Jämlikhet och icke-diskriminering

Funktionsrättskonventionen

Artikel 5: Jämlikhet och icke-diskriminering

1. Konventionsstaterna erkänner att alla människor är lika inför och enligt lagen och utan någon diskriminering berättigade till lika skydd och lika förmåner enligt lagen.
2. Konventionsstaterna ska förbjuda all diskriminering på grund av funktionsnedsättning och garantera personer med funktionsnedsättning lika och effektivt rättsligt skydd mot diskriminering på alla grunder.
3. För att främja jämlikhet och avskaffa diskriminering ska konventionsstaterna vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att skälig anpassning tillhandahålls.
4. Särskilda åtgärder som är nödvändiga för att påskynda eller uppnå faktisk jämlikhet för personer med funktionsnedsättning ska inte betraktas som diskriminering enligt denna konvention.

I fritextsvaren på frågan om deltagarna upplever att deras rättigheter hotas så återkommer beskrivningar av upplevelser av diskriminering generellt, men oftast i relation till olika livsområden.

"I arbetslivet tas det sällan hänsyn till diskrimineringslagen och andra regler och lagar kopplade till npf."

→ Kvinna. 18–29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och psykisk funktionsnedsättning

"Jag utsätts för trakasserier av myndigheter som finns för att hjälpa mig att delta i samhället på lika villkor. Allt ifrågasätts och jag tvingas svara på kränkande frågor men blir ändå utan hjälp."

→ Kvinna. 45–54 år. Döv, astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

Institutet för mänskliga rättigheter noterar i vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté inför deras granskning av Sverige 2024 att antalet anmälningar avseende diskriminering, som har samband med funktionsnedsättning, har ökat under de senaste åren. Det område med flest anmälningar är skolan. Även samhällsområdena varor, tjänster och socialtjänst är vanligt förekommande.⁹

⁹ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 20.

”Jag kan inte röra mig fritt
pga brister i diskriminerings-
lagstiftningen ang personer
som använder ledarhund.

→ Kvinna. 45–54 år. Blind och hörselnedsättning.

Tillgänglighet

Funktionsrättskonventionen

Artikel 9: Tillgänglighet

1. För att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att leva oberoende och att fullt ut delta på alla livets områden, ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång på lika villkor som andra till den fysiska miljön, till transporter, till information och kommunikation, innefattande informations- och kommunikationsteknik (IT) och -system samt till andra anläggningar och tjänster som är tillgängliga för eller erbjuds allmänheten både i städerna och på landsbygden. Dessa åtgärder, som ska innefatta identifiering och undanröjande av hinder och barriärer mot tillgänglighet, ska bland annat gälla
 - a) byggnader, vägar, transportmedel och andra inom- och utomhusanläggningar, däribland skolor, bostäder, vårdinrättningar och arbetsplatser, samt
 - b) information, kommunikation och annan service, däribland elektronisk service och service i nödsituationer.
2. Konventionsstaterna ska även vidta ändamålsenliga åtgärder för att
 - a) utveckla, utfärda och övervaka tillämpning av miniminormer och riktlinjer för tillgänglighet till anläggningar och service som är öppna för eller erbjuds allmänheten,
 - b) säkerställa att enskilda enheter som erbjuder anläggningar och service dit allmänheten äger tillträde beaktar alla aspekter av tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning,
 - c) erbjuda intressenter utbildning i frågor som gäller tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning,
 - d) utrusta byggnader och andra anläggningar dit allmänheten äger tillträde med anvisningar i punktskrift och i lättläst och lättbegriplig form,
 - e) erbjuda former av assistans och annan personlig service, däribland ledsagare, lektörer och yrkesverksamma teckenspråkstolkare, för att underlätta tillgänglighet till byggnader och andra anläggningar som är öppna för allmänheten,
 - f) främja andra ändamålsenliga former av hjälp och stöd till personer med funktionsnedsättning för att säkerställa deras tillgång till information,
 - g) främja tillgång för personer med funktionsnedsättning till ny informations- och kommunikationsteknik (IT) och nya system, däribland Internet, samt
 - h) främja utformning, utveckling, tillverkning och distribution av tillgänglig informations- och kommunikationsteknologi och -system på ett tidigt stadium så att de blir tillgängliga till lägsta möjliga kostnad.

Ett vanligt förekommande område bland deltagarnas svar handlar om hinder och svårigheter att röra sig fritt och självständigt i offentliga miljöer.¹⁰ Det handlar om brister i tillgänglighet och anpassningar i byggd miljö, men också om svårigheter med transporter av olika slag, till exempel hinder för att kunna använda kollektivtrafik. Vissa deltagare lyfter också fram hinder kopplade till kognitiv tillgänglighet.

"Att inte kunna ta mig till olika våningar i hus som saknar hiss eller har otillgänglig entrétrappa."

→ Man. 65 år eller äldre. Rörelsenedsättning.

"Det är fortfarande många lokaler, butiker, restauranger och liknande som inte är tillgängliga."

→ Kvinna, 65 år eller äldre, Rörelsenedsättning

"att SL försöker ta bort sina tågvärdar så att personer som använder rullstol måste ringa innan de ska åka är inte acceptabelt."

→ Aannan könsidentitet, åldersgrupp 18–29 år, har inte uppgett funktionsnedsättning.

"Har nekats att få komma in i t.ex. restaurang för att äta, med hänvisning till min elrullstol, som om jag vore ett freak. Utestängs från många kaféer, affärer mm som inte är anpassade."

→ Kvinna. 45–54 år. Hörselnedsättning, rörelsenedsättning och reumatisk sjukdom.

¹⁰ Ordet "tillgänglighet" nämns uttryckligen 169 gånger i materialet som helhet.

"Bristerna avseende kognitiv tillgänglighet gör det svårt att orientera sig i samhället och i/mellan olika samhällsfunktioner."

→ Kvinna. 18–29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.

Dessa reflektioner från deltagarna överensstämmer med det som vi noterar i vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté – det vill säga att det saknas ett enhetligt och systematiskt arbete med tillgänglighet på kommunal och regional nivå krav på tillgänglighet inte alltid ställs i relevanta upphandlingar framstegen inom "enkelt avhjälpna hinder" understiger förväntningarna.¹¹

I enkätsvaren lyfts en särskild oro inför Boverkets förslag om ändrade normer inom byggbranschen, där byggbolag kan tillåtas göra undantag från regler om tillgänglighet vid exempelvis nybyggnation av studentbostäder.

"Man baxnar när man inser att numera ska det inte ens vara en självklarhet att bygga tillgängliga studentbostäder, trots att man vet att utbildning är en väg mot bättre arbete och bort från fattigdom."

→ Kvinna. 55–64 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, astma/allergi, reumatisk sjukdom och mag-/tarmsjukdom.

"Man talar om att bl.a studentlägenheter inte ska behöva ha krav för tillgänglighet på sig. Vilket gör att man ställer många utanför dels själva boendet men också att man inte kan hälsa på hos de som bor där."

→ Kvinna. 45–54 år. Rörelsenedsättning.

¹¹ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 50.

Bristande tillgänglighet till offentlig kommunikation

Att kunna leva ett liv på samma villkor som andra medborgare kräver tillgång till information. Språk och kommunikation är avgörande för delaktighet och självständighet.

"Information som är förutsättningen för delaktighet har inte nog fokus på tillgänglighet. Design verkar vara viktigare än att det ska vara lättläst. Tunna typsnitt och ljusa färger på texten gör den svår att läsa för oss som har dålig syn. Och då hamnar man utanför, delaktighet och demokrati är hotade. Även i vilka forum info presenteras är inte alltid så väl genomtänkt."

→ Kvinna. 45–54 år. Synnedsättning, astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

"Att ta del av olika TV program som inte är textade eller delvis textade"

→ Kvinna. 65 år eller äldre. Synnedsättning, hörselnedsättning, rörelsenedsättning och annan funktionsnedsättning.

"Det saknas ofta teleslingor vid olika typer av information."

→ Kvinna. 65 år eller äldre. Hörselnedsättning och mag-/tarmsjukdom.

"Finns tillfällen där jag begärt att få skriftlig information då jag haft svårt att höra men nekats detta."

→ Man. 55–64 år. Hörselnedsättning och reumatisk sjukdom.

Dåligt bemötande i samhället

Flera deltagare vittnar om dåligt bemötande i olika sammanhang, ibland till den grad att de blivit utskrattade och hånade. Kunskap om en persons funktionsnedsättning kan vara avgörande både för att kunna ge ett gott bemötande och för att kunna ta bort relevanta hinder.

”Expediten hånade och skrattade åt mig och vägrade sedan betjäna mig eftersom handikappade i hennes tycke tog för mycket av hennes tid.”

→ Kvinna. 55–64 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning och mag-/tarmsjukdom.

Ökad digitalisering skapar utanförskap för vissa grupper

För personer med vissa typer av funktionsnedsättningar medför den ökande digitaliseringen förbättrade möjligheter till delaktighet. Men för vissa grupper blir effekten den motsatta. I ett möte med representanter för funktionsrättsorganisationer och individuella experter med egen erfarenhet (se [Dialogmöten med funktionsrättsrörelsen och individuella experter på sida 68](#)) bekräftades bilden av att det digitala utanförskapet är ett stort problem för vissa grupper, särskilt för personer med intellektuell funktionsnedsättning. Digitaliseringen gör det omöjligt att delta i samhället för vissa grupper menade representanterna.

Bland deltagarna i undersökningen uttrycktes oro för att digitaliseringen innebär att tjänster som inte är digitala försvinner och för att befintliga hjälpmedel inte fungerar ihop med nyutvecklad teknik. Resultatet av digitaliseringen blir att vissa grupper upplever en isolering inom alla vardagens arenor.

"Tas ingen hänsyn till personer som inte kan använda digital teknik pga ålder eller funktionsnedsättning. T ex Telias nedmontering av 'kopparnätet' och att allt fler bankomater stänger. På vissa ställen går det inte att parkera bilen eller använda offentliga toaletter utan ngn app i telefonen."

→ Kvinna. 45-54 år. Synnedsättning och rörelsenedsättning.

"Att kunna nyttja den digitala verklighet som dagens moderna medborgare kan. Men vi som behöver hjälpmedel, utbildning på hur dessa ska funka i cyber-världen vi blir alltmer utestängda."

→ Kvinna. 65 år eller äldre. Synnedsättning, blind och annan funktionsnedsättning.

FN:s funktionsrättskommitté lyfter i rekommendationerna från 2024 särskilt behovet av digital tillgänglighet, inklusive att elektronisk identifikation måste vara tillgängligt för personer med funktionsnedsättning.¹²

¹² CRPD/C/SWE/CO/2-3, 22 (c). I originalet står "Ensure digital accessibility and electronic identification for persons with disabilities."

Rätt att leva självständigt och delta i samhället

Funktionsrättskonventionen

Artikel 19: Rätt att leva självständigt och att delta i samhället¹³

Konventionsstaterna erkänner lika rätt för alla personer med funktionsnedsättning att leva i samhället med lika valmöjligheter som andra personer och ska vidta effektiva och ändamålsenliga åtgärder för att underlätta att personer med funktionsnedsättning fullt åtnjuter denna rätt och deras fulla inkludering och deltagande i samhället, bland annat genom att säkerställa att

- a) personer med funktionsnedsättning har möjlighet att välja sin bostadsort och var och med vem de vill leva på lika villkor som andra och inte är tvungna att bo i särskilda boendeformer,
- b) personer med funktionsnedsättning har tillgång till olika former av samhällsservice både i hemmet och inom särskilt boende och till annan service, bland annat sådant personligt stöd som är nödvändigt för att stödja boende och deltagande i samhället och för att förhindra isolering och avskildhet från samhället, samt
- c) samhällsservice och anläggningar avsedda för allmänheten är tillgängliga på lika villkor för personer med funktionsnedsättning och svarar mot deras behov.

¹³ Det finns en diskussion om översättningen till svenska av artikel 19 eftersom vissa uppfattar att det finns skillnader mellan det engelska originalet och den svenska översättningen. Den fråga som fått störst uppmärksamhet är att personlig assistans nämns explicit i det engelska originalet: 19 (b) Persons with disabilities have access to a range of in-home, residential and other community support services, including personal assistance necessary to support living and inclusion in the community, and to prevent isolation or segregation from the community. Jämför med den svenska versionen, där det endast står "olika former av samhällsservice".

Det finns en utbredd oro bland deltagarna i den här undersökningen för att rätten till ett självständigt liv på lika villkor som andra ska hotas. Här nämner deltagarna inte någon specifik aktivitet eller arena som de oroas över, utan att man som grupp upplever diskriminering i form av minskat stöd och liknande. Flera deltagare beskriver att de inte upplever sig ha rätt till ett ”drägligt liv”.

”Funkisars rättigheter är ju generellt hotade ... Vi ser en tydlig återinstitutionalisering i Sverige idag, många människor förlorar rätten till din personliga assistans, ledsagare är svårt att få, osv osv.”

→ Kvinna. 30–44 år. Rörelsenedsättning.

”Rätten för funktionshindrade att delta likvärdigt i samhället.”

→ Kvinna. 18–29 år. Rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, astma/allergi och reumatisk sjukdom.

Många förlorar eller är rädda att förlora assistans och ledsagning

I vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté påpekar vi att antalet personer med personlig assistans har minskat årligen mellan 2015 och 2022 och att tillgången till vissa andra insatser så som ledsagning och kontaktperson minskar.¹⁴ FN:s funktionsrättskommitté uttryckte också oro för att insatsen personlig assistans minskar.¹⁵ I de slutgiltiga kommentarerna från 2024 uttrycker kommittén också en oro för att personer med funktionsnedsättning inte själva får välja var de vill bo och vem de vill bo med.¹⁶

¹⁴ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 110.

¹⁵ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 42 a.

¹⁶ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 43 c. I originalet står det: ”The Committee is concerned about: [...] c. persons with disabilities being denied the right to choose their place of residence and where and with whom they live on an equal basis with others.”

För många människor är beviljade och fungerande insatser, som till exempel hemtjänst, avgörande för att kunna bo kvar i sina hem. Flera deltagare i undersökningen är oroliga över neddragningar och försämringar inom hemtjänsten. På samma sätt är många oroliga för att det blir svårare att beviljas färdtjänst. Den typen av neddragningar förväntas påverka möjligheterna att leva ett självständigt liv.

”Rättighet till att leva självständigt med hjälp av assistans, färdtjänst, hemtjänst, boendestöd blir svårare. Dras in eller minskas kraftigt”

→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning, astma/allergi, mag-/tarmsjukdom och annan funktionsnedsättning.

Oro för brister i rätten till stöd och hjälpmedel är ett vanligt återkommande tema bland deltagarnas svar. Stöd och hjälpmedel är viktiga element i relation till många andra rättigheter. Den allra vanligaste oron bland deltagarna är att det blir allt svårare att få tillgång till stöd genom LSS, allra främst personlig assistans.¹⁷

”Det är VÄLDIGT svårt att få hjälp inom LSS av kommunen, man får kriga sig till döds.”

→ Kvinna. 55–64 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.

Många deltagare betonar den livsavgörande betydelsen som assistansen har och uttrycker en stark oro för att förlora den helt eller delvis.

¹⁷ LSS nämns explicit vid 171 tillfällen i materialet som helhet och därutöver nämns assistans 245 gånger.

"Jag är orolig för begränsningarna i personlig assistans, vilket kan hota allas rätt till självbestämmande i våra liv. /.../ Detta oroar mig att det blir begränsningar i rätten till personlig assistans, vilket skulle göra det mycket svårare för mig att utnyttja mina mänskliga och demokratiska rättigheter."

→ Man. 18–29 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning och svårigheter att tala.

För vissa av deltagarna är indragen eller neddragen assistans redan ett faktum.

"Assistansen, förlorade mina assistenter för 3 år sedan. Man har inte rätt till ett värdigt liv."

→ Kvinna. 45–54 år. Rörelsenedsättning, lässvårigheter/skrivsvårigheter, astma/allergi.

"Assistansen är så urholkad att vi som behöver den inte längre har rätt till ett liv"

→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, astma/allergi och reumatisk sjukdom.

De har dragit ner orimligt mycket assistanstimmar. Kan skriva en uppsats om hur det är att vara kissnödig och inte kunna göra det jag vill i livet.

→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning.

Utöver personlig assistans nämns ledsagning som en stödinsats där många oroar sig för neddragningar.¹⁸ Många kommuner drar in ledsagning när ett LSS-boende beviljas eftersom man menar att behovet av ledsagning då i stället ska mötas av boendepersonalen.

"Kan inte resa utan många och krångliga kompletteringar av otillräcklig, obefintlig, osäker ledsagning."

→ Man. 45–54 år. Blind och medicinsk funktionsnedsättning.

"Hade behov av ledsagare/kontaktperson. Men då jag flyttade till gruppboende så sa kommunen att boendepersonalen skulle agera som min kompis o följa mig på aktiviteter."

→ Kvinna. 18–29 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och psykisk funktionsnedsättning.

Den oro som Rivkraftpanelens deltagare uttrycker i vår undersökning stämmer överens med rådande utveckling. Tillgången till stödinsatsen ledsagning har minskat för personer med synnedsättning, hörselnedsättning eller dövblindhet som idag oftare blir hänvisade till stödinsatser som ges via socialtjänstlagen. Dessa insatser saknar funktionsrättsperspektiv och har en lägre ambitionsnivå för vilken livskvalitet som ska uppnås genom insatserna.¹⁹ Tillgången till en egen kontaktperson minskar också.²⁰

¹⁸ Ledsagning nämns 124 gånger i materialet som helhet.

¹⁹ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 119.

²⁰ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 110.

Dövblind kvinna nekas möjlighet att kommunicera med vårdpersonal

RÄTTSFALL. En kommun har nekat en dövblind kvinna möjlighet att kommunicera med hemtjänsten genom taktilt teckenspråk. Det innebär att hon inte kan kommunicera med den vårdpersonal som kommer hem till henne för att hjälpa till med vardagliga behov. Kvinnan överklagade kommunens beslut och fick rätt i förvaltningsrätten. Kommunen överklagade då förvaltningsrättens beslut. Kammarrätten valde att gå på kommunens linje och fastställa socialnämndens beslut. I en dom från 2018 menar kammarrätten att "även om hjälpbehovet för kvinnan är omfattande har det inte framkommit annat än att hennes hjälpbehov kan tillgodoses genom hemtjänst och/eller boendestöd samt ledsagning."

Rättsfallet berör flera rättigheter i funktionsrättskonventionen. Artikel 19 b säger att personer med funktionsnedsättning ska ha tillgång till olika former av samhällsservice i hemmet som ska stödja boende och deltagande i samhället och som ska förhindra isolering och avskildhet. Artikel 9, som handlar om tillgänglighet, och artikel 21, som handlar om yttrandefrihet och åsiktsfrihet, är också relevanta för rättsfallet.

Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information

Funktionsrättskonventionen

Artikel 21: Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information

Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning kan utöva yttrandefriheten och åsiktsfriheten, inklusive friheten att söka, ta emot och sprida uppgifter och idéer på lika villkor som andra och genom alla former av kommunikation som de själva väljer enligt definitionen i artikel 2, däribland genom att

- a) utan dröjsmål och extra kostnader förse personer med funktionsnedsättning med information som är avsedd för allmänheten i tillgängligt format och teknologi anpassad för olika funktionsnedsättningar,
- b) godta och underlätta användning i offentliga sammanhang av teckenspråk, punktskrift, förstorande och alternativ kommunikation och alla andra tillgängliga medel, former och format för kommunikation som personer med funktionsnedsättning själva valt,
- c) uppmana enskilda leverantörer av tjänster till allmänheten, däribland genom Internet, att erbjuda information och service i tillgängliga och användbara format för personer med funktionsnedsättning,
- d) uppmuntra massmedierna, däribland leverantörer av information genom Internet, att göra sina tjänster tillgängliga för personer med funktionsnedsättning, samt
- e) erkänna och främja användning av teckenspråk.

Ett centralt ämne bland deltagarnas svar när det gäller rätten till information är tillgång till tolkning för personer med nedsatt hörsel, det vill säga tolkning till skrift, teckenspråk eller taktilt teckenspråk för dövblinda personer.

Vi beskriver i vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté en negativ utveckling för tillgång till tolk, och om omfattande strukturella problem som påverkar människors tillgång till teckenspråks-, dövblind- och skrivtolkning.²¹ Denna negativa utveckling överensstämmer också med den oro som deltagarna i undersökningen uttrycker för att antalet tillgängliga tolkar minskar och för vilka konsekvenserna blir när människor som använder teckenspråk nekas tillgång till information.

"I mitt fall gäller det teckenspråket. Jag får intrycket att det blir alltmer sämre för våra teckenspråkstolkar vilket medför att de säger upp sig. Vi har färre tolkar och kvaliteten blir sämre. Därmed påverkas våra möjligheter till deltagande och påverkan."

→ Kvinna. 18–29 år. Döv.

²¹ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 125.

"Krisinformation (vid krig eller krissituation i Sverige) på teckenspråk finns inte automatiskt på allmänna webbsidor. Teckenspråkstolkarnas arbetsmiljö och löner är skamligt undermåliga. Tolkutbildningarna har dragits ner och är nedlagda på flera håll i Sverige trots att tolkbristen alltid funnits. Det påverkar många dövas möjligheter till högre utbildning samt kompetensutveckling på arbetsplatsen. Tolkstöd är otillräckligt. Central samordning av rikstolkstjänst behövs för rättvis tolkservice!"

→ Kvinna. 55–64 år. Döv.

FN:s funktionsrättskommitté rekommenderade i landgranskningen 2024 att den svenska staten måste se till att information som riktar sig till allmänheten också finns i tillgängliga format för alla personer med funktionsnedsättning, särskilt krisinformation.²²

²² CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 48. I originalet står det: "The Committee recommends that the State party, in close consultation and active involvement of persons with disabilities and their representative organizations, take all necessary measures, based on international and European standards, to ensure that information intended for the general public is available in accessible formats and through assistive technology for all persons with disabilities, in a timely manner and without additional costs, in particular during emergencies."

Hälsa och rehabilitering

Funktionsrättskonventionen

Artikel 25: Hälsa

Konventionsstaterna erkänner att personer med funktionsnedsättning har rätt att åtnjuta bästa möjliga hälsa och utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning. Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa tillgång till hälso- och sjukvårdstjänster för personer med funktionsnedsättning med beaktande av jämställdhetsperspektivet, däribland hälsorelaterad rehabilitering. Konventionsstaterna ska särskilt

- a) erbjuda personer med funktionsnedsättning samma utbud, kvalitet och standard avseende gratis eller subventionerad hälso- och sjukvård samt insatser och behandlingsprogram som erbjuds andra personer, även när det gäller sexuell och reproduktiv hälsa samt befolkningsbaserade offentliga folkhälsoprogram,
- b) erbjuda sådan hälsoservice som personer med funktionsnedsättning behöver särskilt på grund av deras funktionsnedsättning, inklusive tidig upptäckt och ändamålsenliga insatser, och service som är avsedd för att begränsa och förebygga vidare funktionsnedsättning, bland annat för barn och äldre,
- c) erbjuda hälso- och sjukvårdstjänster så nära personernas egna hemorter som möjligt, även på landsbygden,
- d) kräva att hälso- och sjukvårdspersonal tillhandahåller vård av samma kvalitet till personer med funktionsnedsättning som till andra, inbegripet med deras fria och informerade samtycke, genom att bland annat höja medvetandet om mänskliga rättigheter, värdighet, självständighet och behov för personer med funktionsnedsättning, genom utbildning och utfärdande av etiska normer för offentlig och privat hälsoservice,
- e) förbjuda diskriminering av personer med funktionsnedsättning i fråga om sjukförsäkringar och livförsäkringar, där sådana är tillåtna enligt nationell lag, vilka ska erbjudas på ett rättvist och skäligt sätt, samt
- f) förhindra diskriminerande underlåtenhet att erbjuda hälso- och sjukvård samt hälsotjänster eller mat och dryck på grund av funktionsnedsättning.

Funktionsrättskonventionen

Artikel 26: Habilitering och rehabilitering

1. Konventionsstaterna ska vidta effektiva och ändamålsenliga åtgärder, däribland genom kamratstöd, för att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att uppnå och vidmakthålla största möjliga oberoende, full fysisk, mental, social och yrkesmässig förmåga samt fullt inkluderande och deltagande i livets alla aspekter. I det syftet ska konventionsstaterna organisera, förstärka och utsträcka heltäckande habiliterings- och rehabiliteringsstöd och habiliterings- och rehabiliteringsprogram, särskilt på områdena hälsa, sysselsättning, utbildning och social service på så sätt att dessa tjänster och program
 - a) börjar så tidigt som möjligt och grundas på en tvärvetenskaplig bedömning av vars och ens behov och förmåga, samt
 - b) stöder deltagande och inkluderande i samhället och alla aspekter av det och är frivilliga och tillgängliga för personer med funktionsnedsättning så nära deras egna hemorter som möjligt, även på landsbygden.
2. Konventionsstaterna ska främja utveckling av grundutbildning och vidareutbildning för specialister och annan personal som är verksamma med habiliterings- och rehabiliteringsstöd.
3. Konventionsstaterna ska främja tillgång till, kännedom om och användning av hjälpmedel och teknik som är utformade för personer med funktionsnedsättning som främjar habilitering och rehabilitering.

Ett stort antal deltagare oroar sig för att rätten till hälsa och vård på lika villkor är hotad. Många uttrycker också en oro för tillgången till rehabilitering.²³ Inte sällan kopplas oron ihop med bristande tillgänglighet. Att inte kunna ta sig fram i offentliga miljöer påverkar möjligheterna att få adekvat vård.

"Diskriminering och rättigheter att kunna få likvärdig sjukvård. Sjukvård som inte är tillgänglig för rullstol."

→ Kvinna. 18–29 år. Rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning, astma/allergi och reumatisk sjukdom.

Men det handlar inte bara om att kunna ta sig till vården, utan också om vården i sig och om att deltagare upplever sig osynliggjorda i vårdssammanhang.

"Jag får allt sämre vård och rehabilitering."

→ Kvinna. 45–54 år. Rörelsenedsättning.

"Sedan har helt nya hot uppstått: Vi funkisar har inte rätt till sjukvård på samma sätt som andra, våra liv anses inte värda att rädda. Det har märkts under pandemin."

→ Annan könsidentitet. 55–64 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning, reumatisk sjukdom, mag-/tarmsjukdom och annan funktionsnedsättning.

I vår undersökning berättar deltagarna i Rivkraftspanelen också om hur de har nekats rättigheter i vården. Några av dem uppger att de inte har fått de läkemedel som de haft behov av eller blivit felaktigt behandlade beroende på okunskap eller bristande kommunikation hos vårdpersonalen.

²³ Ordet "vård" nämns 224 gånger i materialet som helhet.

”Inom sjukvården har de inte förstått hur ont jag haft eftersom jag inte uttrycker smärta på ett sätt som de förstod.

→ Man. 30–44 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, intellektuell funktionsnedsättning och annan funktionsnedsättning.

"Jag får ej de mediciner jag behöver för att ha ett värdigt liv."

- Kvinna. 45–54 år. Hörselnedsättning, psykisk funktionsnedsättning, astma/allergi, reumatisk sjukdom och annan funktionsnedsättning.

"Får inte alltid den vård jag behöver p.g.a sällsynt diagnos. Det finns ingen samordning av vården. Vården saknar kompetens."

- Kvinna. 65 år eller äldre. Hörselnedsättning, rörelsenedsättning och annan funktionsnedsättning.

Deltagarnas upplevelser stöds också av undersökningar som visar att personer med funktionsnedsättning får sämre tillgång till vård än andra. Personer med funktionsnedsättning har generellt både sämre fysisk och psykisk hälsa än befolkningen i övrigt. Bland annat har personer med intellektuell funktionsnedsättning en högre sjuklighet och lägre medellivslängd. Kvinnor med funktionsnedsättning löper fem till sex gånger högre risk att dö i bröstcancer jämfört med den övriga befolkningen. Enligt socialstyrelsen beror detta på att personer med intellektuell funktionsnedsättning och autism får vård betydligt senare än andra.²⁴ Hälsan är också väsentligt sämre för personer med funktionsnedsättning som bor i särskilda boendeformer eller har boendestöd.²⁵ Diskrimineringsombudsmannens rapport från 2023 visar också att Diskriminering förekommer inom alla områden i samhället, till exempel vid kontakt med hälso- och sjukvården.²⁶

FN:s funktionsrättskommitté rekommenderade i landgranskningen 2024 bland annat att den svenska staten behöver vidta åtgärder för att säkerställa tillgången till prisivärd, tillgänglig, kvalitativ medicinsk utrustning och hälsojänster, inklusive tjänster för sexuell, reproduktiv hälsa.²⁷

²⁴ Socialstyrelsen 2024, Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning, lägesrapport 2024.

²⁵ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 144.

²⁶ Diskrimineringsombudsmannen, Förekomst av diskriminering 2023 – Årlig rapport från Diskrimineringsombudsmannen, Rapport 2023:3.

²⁷ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 56 (a). I originalet står det: "The Committee recommends that the State party take measures to ensure that all persons with disabilities, in particular persons with intellectual and/or psychosocial disabilities, persons with disabilities living in remote areas, persons with disabilities living in institutions and children and women with disabilities, have access to information on an equal basis with others and to affordable, accessible, quality and culturally sensitive medical equipment and health services, including sexual, reproductive and mental health services".

Rätt till utbildning och arbete

Funktionsrättskonventionen

Artikel 24: Utbildning

1. Konventionsstaterna erkänner rätten till utbildning för personer med funktionsnedsättning. För att förverkliga denna rätt utan diskriminering och på lika villkor, ska konventionsstaterna säkerställa ett sammanhållet utbildningssystem på alla nivåer och livslångt lärande inriktat på
 - a) full utveckling av den mänskliga potentialen och känslan för värdighet och egenvärde samt förstärkning av respekten för de mänskliga rättigheterna, de grundläggande friheterna och den mänskliga mångfalden,
 - b) utveckling av personlighet, begåvning och kreativitet hos personer med funktionsnedsättning samt av deras mentala och fysiska färdigheter till deras fulla möjligheter, samt
 - c) att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att effektivt delta i ett fritt samhälle.
2. För att förverkliga denna rätt, ska konventionsstaterna säkerställa att
 - a) personer med funktionsnedsättning inte uteslås från det allmänna utbildningssystemet på grund av funktionsnedsättning och att barn med funktionsnedsättning inte uteslås från kostnadsfri obligatorisk grundutbildning eller från undervisning som följer efter grundutbildning, på grund av funktionsnedsättning,
 - b) personer med funktionsnedsättning, på lika villkor som andra, får tillgång till en inkluderande och kostnadsfri grundutbildning av kvalitet och till undervisning som följer efter grundutbildning på sina hemorter,
 - c) skälig anpassning erbjuds utifrån personliga behov,
 - d) personer med funktionsnedsättning ges nödvändigt stöd inom det allmänna utbildningssystemet för att underlätta deras ändamålsenliga utbildning, samt
 - e) ändamålsenliga individanpassade stödåtgärder erbjuds i miljöer som erbjuder största möjliga kunskapsrelaterade och sociala utveckling som är förenlig med målet fullständig inkludering.

3. Konventionsstaterna ska göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att lära sig praktiska och sociala färdigheter för att underlätta deras fulla och likvärdiga deltagande i utbildning och som samhällsmedlemmar. I detta syfte ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder, bland annat för att
 - a) underlätta inläring av punktskrift, alternativ skrift, förstorande och alternativa former, medel och format för kommunikation samt rörelse- och orienteringsförmågan och underlätta kamrattstöd och mentorskap,
 - b) underlätta inläring av teckenspråk och främja dövsamhällets språkliga identitet, samt
 - c) säkerställa att utbildning av personer, särskilt av barn, med synskada eller dövblindhet eller som är döva eller hörselskadade, ges på de mest ändamålsenliga språken, formerna och medlen för kommunikation för den enskilde och i miljöer som maximerar kunskapsrelaterad och social utveckling.
4. För att säkerställa förverkligandet av denna rättighet ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder för att anställa lärare, även lärare med funktionsnedsättning, som är kunniga i teckenspråk och/eller punktskrift, och för att utbilda yrkeskunniga personer och personal som är verksamma på alla utbildningsnivåer. Denna utbildning ska omfatta kunskap om funktionshinder och användning av lämpliga förstorande och alternativa former, medel och format för kommunikation, utbildningstekniker och material för att stödja personer med funktionsnedsättning.
5. Konventionsstaterna ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till allmän högre utbildning, yrkesutbildning, vuxenutbildning och livslångt lärande utan diskriminering och på lika villkor som andra. I detta syfte ska konventionsstaterna säkerställa att skälig anpassning erbjuds personer med funktionsnedsättning.

Artikel 27: Arbete och sysselsättning

1. Konventionsstaterna erkänner rätten till arbete för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra. Det innefattar rätten att kunna förtjäna sitt uppehälle genom fritt valt eller antaget arbete på arbetsmarknaden och i en arbetsmiljö som är öppen, som främjar integration och är tillgänglig för personer med funktionsnedsättning. Konventionsstaterna ska skydda och främja förverkligande av rätten till arbete, däribland för personer som förvärvar funktionsnedsättning under anställning, genom att vidta ändamålsenliga åtgärder, däribland lagstiftning, för att bland annat göra följande:

- a) förbjuda diskriminering på grund av funktionsnedsättning med avseende på alla frågor som gäller alla former av yrkesverksamhet, innefattande rekryteringsvillkor, anställning och sysselsättning, bibehållande av anställning, befordran samt säkra och hälsosamma arbetsförhållanden,
 - b) skydda rätten för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra till rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, innefattande lika möjligheter och lika ersättning för arbete av lika värde och till trygga och sunda arbetsförhållanden, innefattande skydd mot trakasserier, och lösning av klagomål,
 - c) säkerställa att personer med funktionsnedsättning kan utöva sina arbetsrättsliga och fackliga rättigheter på lika villkor som andra,
 - d) göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att få faktisk tillgång till arbets- och yrkesvägledning, arbetsförmedling, yrkesutbildning och vidareutbildning, som är allmänt tillgängliga,
 - e) främja möjligheter till anställning och befordran för personer med funktionsnedsättning på arbetsmarknaden och hjälp med att finna, erhålla, bibehålla och återgå till en anställning,
 - f) främja möjligheterna till egenföretagande, företagande, utveckling av kooperativ samt till att starta eget företag,
 - g) anställa personer med funktionsnedsättning i den offentliga sektorn,
 - h) främja anställning av personer med funktionsnedsättning inom den privata sektorn genom ändamålsenliga riktlinjer och åtgärder, vilka kan omfatta program för positiv särbehandling, stimulansåtgärder och andra åtgärder,
 - i) säkerställa att skälig anpassning på arbetsplatsen erbjuds personer med funktionsnedsättning,
 - j) främja att personer med funktionsnedsättning tillägnar sig arbetserfarenhet på den öppna arbetsmarknaden, samt
 - k) främja program avseende yrkesinriktad och yrkesmässig rehabilitering, bibehållande i arbete och återinträde i arbete för personer med funktionsnedsättning.
2. Konventionsstaterna ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning inte hålls i slaveri eller trälldom och att de på lika villkor som andra är skyddade från att utföra tvångsarbete eller annat påtvingat arbete.

Vissa av deltagarna talar om brister i skolsystemet till exempel bristande stödinsatser för barn och unga med funktionsnedsättning. De beskriver hur brister i skolsystemet kan leda till problem i skolan, exempelvis frånvaro eller att man inte kan nå kunskapsmålen.

"Allt fler ungdomar har skolfrånvaro, dvs skolan är inte anpassad för oss med funktionsnedsättningar."

→ Kvinna. 30–44 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning och annan funktionsnedsättning.

"När jag inte fått hjälp eller stöd att klara av mina studier i skolan så jag kan möjliggöra studier på en likvärdig nivå som andra."

→ Kvinna. 30–44 år. Rörelsenedsättning, lässvårigheter/skrivsvårigheter och svårigheter att tala.

När det gäller lärmiljön rapporterade vi om brister på flera olika sätt för barn och unga med funktionsnedsättning till FN:s funktionsrättskommitté. Elever med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning lyfts fram som en grupp som drabbas av särskilda hinder i skolmiljön.²⁸

²⁸ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 137.

Elev med dyslexi har anmält Sverige till FN för diskriminering

RÄTTSFALL. En elev med dyslexi anmälde sin skola för diskriminering i samband de nationella proven i årskurs 6. Eleven läser genom att lyssna på texter och fick inte tillgång till de stöd hon behövde för att kunna genomföra proven på samma villkor som sina klasskamrater. Eleven och hennes företrädare hänvisar till de krav som konventionen ställer på att rimliga tillgänglighetsåtgärder ska vidtas så att elever med funktionsnedsättning får tillgång till utbildning utan diskriminering och på lika villkor. Ärendet har nått högsta instans i Sverige och domstolen har bedömt att kommunen gjort rätt eftersom den följt Skolverkets information om provet. Eleven och dess företrädare menar dock att instruktionerna från Skolverket är diskriminerande och har anmält ärendet till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Klagomålet nådde kommittén 14 april 2021. Kommittén har accepterat klagomålet, skickat anmälan till Sverige och den svenska staten har yttrat sig i ärendet. För närvarande inväntas att kommittén ska behandla ärendet och komma med ett yttrande.

Flera deltagare berättar om hur de har nekats rätt stöd inom utbildning och skola, vilket också har fått konsekvenser för deras möjligheter till arbete. Samtidigt berättar vissa deltagare om att det inte har varit möjligt att få arbete trots en hög utbildning och att de kopplar samman detta med funktionsnedsättningen.

"Har trots högskoleutbildning och flerårig arbetslivserfarenhet aldrig lyckats få något jobb sedan jag blev synskadad."

→ Kvinna. 45–54 år. Synnedsättning.

"Trots Masterexamen och utbildad specialist-sjuksköterska får jag inga jobb."

→ Man. 55–64 år. Hörselnedsättning, neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och astma/allergi.

Andelen personer med funktionsnedsättning i arbete är lägre än i befolkningen generellt. Färre har fast anställning och en lägre andel av de sysselsatta arbetar heltid.²⁹

²⁹ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 156.

Dessutom är upplevelser av diskriminering som hindrar inträde i arbetslivet vanligt för personer med funktionsnedsättning.³⁰

Flera deltagare i undersökningen beskriver att de anser att deras rätt till arbete är hotad. Det handlar om bristande stöd, uteblivna anpassningar och bristande tillgänglighet. Många berättar också att de inte får chansen eftersom arbetsgivare väljer att inte anställa personer med funktionsnedsättningar.

"Döva arbetslösa har svårt att få jobb"

→ Kvinna. 55–64 år. Döv.

"Jag får inte jobb jag skulle klara av för att arbetsgivaren ser rullstolen"

→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning och annan funktionsnedsättning.

"Att ha skrivtolkar på möten. Arbetsgivaren nekar till det helt plötsligt varför vet jag ej."

→ Kvinna. 45–54 år. Hörselnedsättning.

FN:s funktionsrättskommitté har i landgranskningen 2024 gett Sverige ett antal rekommendationer om rätten till arbete för personer med funktionsnedsättning, artikel 27. Dessa säger bland annat att staten behöver se över och göra något åt de systematiska, intersektionella och strukturella hinder som personer med funktionsnedsättning möter i kontakten med arbetsmarknaden.³¹

³⁰ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 157.

³¹ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 60 (a).

Tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet

Funktionsrättskonventionen

Artikel 28: Tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för personer med funktionsnedsättning till en tillfredsställande levnadsstandard för sig och sin familj, däribland tillräckligt med mat, kläder och en lämplig bostad samt till ständigt förbättrade levnadsvillkor, och ska vidta ändamålsenliga åtgärder för att trygga och främja att denna rätt förverkligas utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning.
2. Konventionsstaterna erkänner rätten för personer med funktionsnedsättning att åtnjuta social trygghet utan diskriminering på grund av funktionsnedsättning och ska vidta ändamålsenliga åtgärder för att trygga och främja att denna rätt förverkligas, däribland genom följande åtgärder:
 - a) att för personer med funktionsnedsättning säkerställa lika tillgång till rent vatten och säkerställa tillgång till ändamålsenlig och överkomlig service, anordningar och annat stöd för behov som är relaterade till funktionsnedsättning,
 - b) att för personer med funktionsnedsättning, särskilt kvinnor och flickor, och för äldre personer med funktionsnedsättning säkerställa tillgång till sociala trygghetsprogram och fattigdomsbekämpningsprogram,
 - c) att för personer med funktionsnedsättning och deras anhöriga som lever under fattiga förhållanden säkerställa tillgång till stöd från staten med utgifter som är relaterade till funktionsnedsättning, däribland för adekvat utbildning, rådgivning, ekonomiskt stöd och avlastningsvård,
 - d) att för personer med funktionsnedsättning säkerställa tillgång till offentliga bostadsprogram, samt
 - e) att för personer med funktionsnedsättning säkerställa lika tillgång till pensionsförmåner och pensionsprogram.

Många av deltagarna kopplar samman rätten till ett självständigt och värdigt liv med ekonomiska förutsättningar. Ett stort antal nämner att nivåerna på ersättningar och bidrag inte har skrivits upp i paritet med samhällets kostnadsökningar. Vissa har till och med förlorat sin ersättning utan sakliga skäl. Deltagarna menar att det får stora konsekvenser för deras levnadsvillkor, både vad avser privatekonomin och tillgången till stödinsatser, som personlig assistans.

”Det är skitsvårt att försörja tre personer på en sjukpension. Ändå får man ingen hjälp”

→ Kvinna. 55–64 år. Rörelsenedsättning och annan funktionsnedsättning.

”När jag inte får Aktivitetsersättning vid nedsatt arbetsförmåga beviljad, trots att jag inte kan jobba heltid och har diagnoser.”

→ Kvinna. 30–44 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning och annan funktionsnedsättning.

”Min personliga assistans hotas av bristande ekonomiska uppräkningsningar och att min privatekonomi hotas av inflation och andra kostnadsökningar och att mina ersättningar från samhället inte alls höjs i samma takt.”

→ Man. 45–54 år. Synnedsättning, rörelsenedsättning, svårigheter att tala och annan funktionsnedsättning.

Den ekonomiska situationen påverkar också tillgången till adekvata hjälpmedel.³² Det blir dyrare att skaffa de hjälpmedel man behöver, samtidigt som ersättningsnivåerna bland annat sjukförsäkringen och aktivitetsersättningen, inte följer den ekonomiska utvecklingen och den ovanligt höga inflationen. Många av deltagarna i undersökningen uttrycker en oro för att inte kunna ha råd med sina nödvändiga hjälpmedel.

³² Ordet ”hjälpmedel” nämns 182 gånger i materialet som helhet.

"Insatser och stöd från kommun och regioner minskar, så även möjligheten att få hjälpmedel. Som funktionsnedsatt har många dålig ekonomi. Allt detta och mera, leder till sämre livskvalitet och att det blir allt svårare att kunna leva ett liv på samma villkor som andra."

→ Kvinna. 55–64 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, psykisk funktionsnedsättning, lässvårigheter/skrivsvårigheter, astma/allergi, reumatisk sjukdom och mag-/tarmsjukdom.

"Allt som tidigare var självklart att få hjälp med är idag väldigt besvärligt och dyrt. Du får hyra hjälpmedel, skaffa garage till din elmoped vilket man fick hjälp med tidigare annars får du inte hyra en sådan. Det var helt gratis tidigare ... så allt är så urholkat att det känns som ett tomt skal som är kvar."

→ Man. 45–54 år. Rörelsenedsättning.

Att ersättningsnivåerna inte följer med den ekonomiska utvecklingen i Sverige bekräftas i vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté. Statens utgifter för socialförsäkringen år 2022 är exempelvis på den lägsta nivån i förhållande till BNP på 40 år.³³

³³ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 166.

Rätt att delta i det offentliga och politiska livet

Funktionsrättskonventionen

Artikel 29: Deltagande i det politiska och offentliga livet

Konventionsstaterna ska garantera personer med funktionsnedsättning politiska rättigheter och möjlighet att åtnjuta dem på lika villkor som andra och förpliktar sig att

- a) säkerställa att personer med funktionsnedsättning effektivt och fullständigt kan delta i det politiska och offentliga livet på lika villkor som andra, direkt eller genom fritt valda ombud, däribland rättighet och möjlighet för personer med funktionsnedsättning att rösta och att bli valda, bland annat genom följande:
 - i) säkerställa att valprocedurer, anordningar och material är ändamålsenliga, tillgängliga och lätta att förstå och att använda,
 - ii) skydda rätten för personer med funktionsnedsättning att rösta genom hemlig röstning i val och folkomröstningar utan hot, och att vara kandidater i val, att faktiskt inneha ämbeten samt att utföra alla offentliga funktioner på alla offentliga nivåer med underlättande av användning av stödjande och ny teknik, där så är tillämpligt,
 - iii) garantera att personer med funktionsnedsättning fritt kan uttrycka sin vilja som väljare och, i detta syfte, vid behov, på deras begäran, tillåta att de vid röstning får assisteras av en av dem fritt vald person,
- b) aktivt främja en miljö där personer med funktionsnedsättning effektivt och fullständigt kan delta i skötseln av offentliga angelägenheter, utan diskriminering och på lika villkor som andra, samt uppmuntra deras deltagande i offentliga angelägenheter, däribland genom
 - i) att delta i enskilda organisationer och sammanslutningar som är verksamma i landets offentliga och politiska liv och i politiska partiers verksamhet och förvaltning, samt
 - ii) att bilda och ansluta sig till organisationer av personer med funktionsnedsättning som företräder personer med funktionsnedsättning på internationell, nationell, regional och lokal nivå.

Många deltagare uttrycker en oro över att rätten att delta i det offentliga och politiska livet är hotad. Det handlar såväl om möjligheten att rösta i allmänna val som att själv kunna engagera sig politiskt.

”Rätten till ett meningsfullt liv och deltagande i samhällets utveckling via utbildning, arbete politiken o föreningslivet.”

- Kvinna. 45–54 år. Rörelsenedsättning, astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

”Rätten att rösta (även om vi på röstdagen får hjälp till lokal eller liknande är det ytterst svårt att rösta utan att vara delaktig i samhället och då kunna veta vad som är en rimlig åsikt utifrån erfarenhet).”

- Annan könsidentitet. 45–54 år. Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning och annan funktionsnedsättning.

Dessa upplevelser bekräftas bland annat i vår rapport till FN:s funktionsrättskommitté. Personer med funktionsnedsättning har ett lägre valdeltagande än den övriga befolkningen, de är mindre nöjda med demokratin och har lägre förtroende för svenska myndigheter och demokratiska val.³⁴

FN:s funktionsrättskommitté rekommenderar i landgranskning 2024 bland annat att den svenska staten ska arbeta för att främja deltagande för personer med funktionsnedsättning i det politiska och offentliga livet på lika villkor som andra, inklusive möjligheten för personer med funktionshinder att rösta och att ställa upp i val och tillgång till beslutsfattande positioner på hög nivå. Tillgängligheten till röstningsmaterial och vallokaler måste också säkerställas.³⁵

³⁴ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 171.

³⁵ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 64 (a) och (b).

”Det är hopplöst att få inflytande över vår situation. Ingen lyssnar. Jag har till och med försökt engagera mig politiskt, men inte varit välkommen där eftersom 'jag är för involverad och därför inte kan vara opartisk'.

→ Kvinna. 55–64 år. Hörselnedsättning, rörelsenedsättning, psykisk funktionsnedsättning och medicinsk funktionsnedsättning.

Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott

Funktionsrättskonventionen

Artikel 30: Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott

1. Konventionsstaterna erkänner rätten för personer med funktionsnedsättning att på lika villkor som andra delta i kulturlivet och ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning
 - a) bereds tillgång till kulturella produkter i tillgänglig form,
 - b) bereds tillgång till tv-program, film, teater och annan kulturell verksamhet i tillgänglig form, samt
 - c) bereds tillträde till platser för kulturella föreställningar eller tjänster, såsom teatrar, museer, biografier, bibliotek och turistservice och så långt som möjligt till minnesmärken och platser av nationell kulturell betydelse.
2. Konventionsstaterna ska vidta ändamålsenliga åtgärder för att personer med funktionsnedsättning ska få möjlighet att utveckla och använda sin kreativa, artistiska och intellektuella förmåga, inte endast i eget intresse utan även för samhällets berikande.
3. Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder i enlighet med internationell rätt för att säkerställa att lagar till skydd för immateriella rättigheter inte utgör ett oskäligt eller diskriminerande hinder för tillgång till kulturella produkter för personer med funktionsnedsättning.
4. Personer med funktionsnedsättning ska ha rätt på lika villkor som andra till erkännande av och stöd för sin särskilda kulturella och språkliga identitet, däribland teckenspråk och dövas kultur.
5. För att göra det möjligt för personer med funktionsnedsättning att på lika villkor som andra delta i rekreations- och fritidsverksamhet och idrott, ska konventionsstaterna vidta ändamålsenliga åtgärder för att
 - a) uppmuntra och främja deltagande i största möjliga utsträckning av personer med funktionsnedsättning i allmänt tillgänglig idrottslig verksamhet på alla nivåer,
 - b) säkerställa att personer med funktionsnedsättning har möjlighet att organisera, utveckla och delta i idrott och rekreation som är särskilt anpassade för personer med funktionsnedsättning och i detta syfte uppmuntra erbjudande av ändamålsenlig instruktion, utbildning och resurser på lika villkor som andra,
 - c) säkerställa att personer med funktionsnedsättning har tillgång till idrottsanläggningar, rekreationsanläggningar och turistanläggningar,

- d) säkerställa att barn med funktionsnedsättning har lika möjligheter som andra barn att delta i lek, rekreation, fritidsverksamhet och idrott, däribland inom utbildningssystemet, samt
- e) säkerställa att personer med funktionsnedsättning har tillgång till service av personer och organ som ägnar sig åt att organisera rekreativ verksamhet, turism, fritidsverksamhet och idrott.

Att kunna leva ett meningsfullt liv omfattar rätten till en meningsfull fritid. Det handlar bland annat om att kunna ta del av idrott, kultur och bildning på det sätt man själv önskar och väljer. Deltagarna som svarat på undersökningen uttrycker att också det här området är viktigt och känner oro för att rättigheterna för personer med funktionsnedsättning är ifrågasatta.

”Rätten att delta i samhällets kulturella liv och att njuta av det goda som konst, vetenskap och studier för med sig.”

→ Kvinna. 18–29 år. Rörelsenedsättning.

”Att få stöd för att kunna delta på egna fritidsaktiviteter, inte bara med hela gruppboenden.”

→ Kvinna. 45–54 år. Inte angett typ av funktionsnedsättning.

Rekommendationerna till Sverige från FN:s funktionsrättskommitté 2024 säger bland annat att staten måste stärka mekanismerna för att säkerställa tillgången till idrotts-, rekreativ-, kultur- och fritidsaktiviteter för personer med funktionsnedsättning.³⁶

³⁶ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 65 (a). I originalet står det: ”The Committee recommends that the State party, in close consultation and active involvement of persons with disabilities and their representative organizations strengthen mechanisms to ensure that sporting, recreational, cultural and leisure activities are accessible for persons with disabilities.”

Jag har fått avslag från personliga assistans efter att jag har i 22 år tillhört personkrets tre och helt plötsligt så gör jag inte det längre vilket förbryllar mig eftersom jag har DNA-fel som gör att musklerna inte fungerar och jag lever ständigt med smärta kramper och behöver hjälp i alla moment i grundläggande behov. När man får ett nej så slår de undan benen på mig och gör så att man funderar på om man ska ta sitt liv så allvarligt är det för sitta hemma (...) när man är 50 är inget liv. Jag kan inte åka och träffa vänner jag kan inte hålla på med mina hobbies jag kan inte göra den träning som jag behöver göra jag kan absolut inte göra nånting jag får sitta där dom satt mig och sen ska jag kissa bajsäta sova på de tider som är bestämt och hur länge det få ta. Det finns inget utrymme till fritid som ger glädje speciellt om man lever ensam som jag gör nu. Man lever inte man överlever bara jag kan inte ta mig någonstans själv jag behöver hjälpen men tydligen så vill man inte hjälpa människor som är i min situation och det är inte bara jag det är vi många som har förlorat vår assistans. Hemtjänsten är ju inte billigare och eftersom hälsan psyket blir sämre så kostar det samhället massor.

→ Kvinna. 45-54 år. Rörelsenedsättning

Dialogmöten

med funktionsrättsrörelsen och individuella experter

Institutet organiserade ett större dialogmöte med representanter från funktionsrättsrörelsen och individuella experter med egen erfarenhet av funktionsnedsättning i maj 2024 för att diskutera vilka slutsatser som kunde dras från enkätsvaren och vilka rekommendationer som man tyckte var rimliga att göra med dessa som grund. Institutet träffade i juni 2024 också paraplyorganisationen Funktionsrätt Sverige³⁷ i ett separat möte med samma syfte.

Ett av de huvudsakliga medskicken från det första dialogmötet var att kunskaperna om rättigheter för personer med funktionsnedsättning generellt sett är väldigt låga. Gruppen menade att detta gäller både personer med funktionsnedsättning och den breda allmänheten. De påpekade också att kunskaperna särskilt behöver höjas hos skyldighetsbärarna, både om förutsättningar och rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt om hur man arbetar rättighetsbaserat. De lyfte även fram att utbildningar för många yrkesgrupper måste innehålla relevant kunskap om funktionsrätt och om olika funktionsnedsättningar, särskilt för yrkesgrupper som möter eller arbetar med personer med funktionsnedsättning i olika sammanhang. En annan rekommendation från det första dialogmötet var att också strukturerat samla in och sprida goda exempel på smarta lösningar och effektivt arbete för att undanröja hinder, skapa goda förutsättningar och full delaktighet.

Funktionsrätt Sverige framhöll att utbildningsinsatser med goda resultat bäst kan organiseras och genomföras av funktionsrättsrörelsen, som både har rätt kompetens och erfarenhet för uppgiften. Rörelsen bör därför ges finansiella och andra förutsättningar att arbeta systematiskt och långsiktigt med utbildning av både rättighetsbärare och skyldighetsbärare. Representanter från funktionsrättsrörelsen kan dra nytta av varandras kompetenser och nå ut till medlemmar och anhöriga som i sin tur är aktiva på olika nivåer för en bredare räckvidd. Man menade också att lärande bör kombineras med utveckling av strategier och handlingsplaner kopplade till rekommendationerna från funktionsrättskommittén.

³⁷ 2024 är 53 funktionsrättsorganisationer medlemmar i Funktionsrätt Sverige.

Under det första dialogmötet gav deltagarna uttryck för en stark känsla av igenkänning i de erfarenheter som uttrycks i enkätsvaren. Bland höll de med om att det ofta är ottydligt vart man kan vända sig för att utkräva sina rättigheter, speciellt på kommunal och regional nivå. De kände också väl igen enkätsvarens beskrivningar av upplevelser av hoten mot de mänskliga rättigheterna för personer med funktionsnedsättning. Funktionsrätt Sverige uttryckte att de, utifrån vad de känner till om medlemmarnas situation, blivit överraskade av att inte negativa erfarenheter av Försäkringskassan lyfts tydligare i redogörelsen av situationer där man inte fått det man upplever att man har rätt till.³⁸

Vad gäller rekommendationer inför framtiden uttrycktes en tydlig önskan vid båda dialogmötena att funktionsrättskonventionen behöver bli lag i Sverige på samma sätt som barnkonventionen. Deltagarna på mötena menade att förutsättningarna för arbetet med att genomföra konventionen avsevärt skulle förbättras om den var lag och att en sådan utveckling därmed också skulle förbättra förutsättningarna för rättighetsbärare att utkräva sina rättigheter. Konventionen som lag skulle också, menade deltagarna, innebära ett ökat medvetande om människorättsmodellen (se Människorättsmodellen på sida 80) och en ökad kunskap, till exempel genom att information om funktionsrättskonventionen kan antas bli inkluderad i relevanta yrkesutbildningar.

Deltagarna vid det första dialogmötet rekommenderade också att etablera så kallade lågtröskelinstanser som kan ge stöd och hjälp till personer med funktionsnedsättning som stöter på situationer där man upplever att man nekats något som man har rätt till. Gruppen enades om att det behövs någon form av bollplank eller ombudspersoner som kan stötta den enskilda i ett tidigt skede för att förbättra förutsättningarna att utkräva sina rättigheter. Funktionsrätt Sverige bekräftade denna bild med kompletteringen att ett sådant stöd behöver samordnas på nationell nivå, där också data om sådan verksamhet i Sverige kan samlas in.

³⁸ I tabell 3 redovisas den enkätfråga som handlade om att deltagarna i panelen blivit ombedda att beskriva inom vilket område enkätdeltagaren inte fått det man har rätt till. I tabellen hamnar värden på första plats.

Slutdiskussion

Kunskapen om funktionsrätt är inte tillräcklig

Kunskapen om funktionsrättskonventionen visade sig vara låg bland många av de som svarade på enkäten. Bland deltagarna i denna undersökning, som samtliga har en eller flera funktionsnedsättningar, uppgav endast 35 procent att de känner till att funktionsrättskonventionen finns och vad den innebär. Hälften av deltagarna upplevde också att det är ganska eller mycket svårt att hitta information om mänskliga rättigheter.

Institutet för mänskliga rättigheter publicerade i november 2023 en studie om ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023”. Där konstaterade vi att det är många som hört talas om att mänskliga rättigheter finns, men att de flesta inte har någon djupare kännedom om vad de mänskliga rättigheterna innebär.³⁹ Samma mönster går att utläsa i den här undersökningen som är specifikt riktad till personer med funktionsnedsättning.

Varje land ansvarar för att höja befolkningens kunskaper om mänskliga rättigheter

I flera konventioner om mänskliga rättigheter lyfter FN fram staternas ansvar för att systematiskt genomföra medvetandehöjande insatser. I funktionsrättskonventionen handlar artikel 8 om att medvetandegöra situationen för personer med funktionsnedsättning i syfte att uppnå förändrade attityder i samhället och skapa förutsättningar för att förebygga funktionshinder. Artikeln kräver bland annat att konventionsstaten genomför åtgärder för att höja medvetandenivån i hela samhället om funktionsrätt och hinder som personer med funktionsnedsättning möter för att främja respekten för deras rättigheter och värdighet. Den kräver även insatser för att bekämpa stereotypa uppfattningar och fördomar.

³⁹ Institutet för mänskliga rättigheter, 2023, ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023” (mrinstitutet.se) sid. 25.

Alla människor kan bära stereotypa och negativa föreställningar om personer med funktionsnedsättning, inklusive personer med funktionsnedsättning själva. Staten har en skyldighet att vidta åtgärder för att höja hela befolkningens medvetenhet om att samtliga mänskliga rättigheter också gäller för personer med funktionsnedsättning. Denna medvetenhet behöver även personer med funktionsnedsättning ha.

Institutet för mänskliga rättigheter bidrar till att granska hur Sverige tar ansvar

Institutet för mänskliga rättigheter är en oberoende myndighet som ska främja, skydda och övervaka genomförandet av rättigheter för personer med funktionsnedsättning i Sverige. Det är ett särskilt ansvar utifrån lagstiftningen och artikel 33.2 i funktionsrättskonventionen.

Funktionsrättskonventionen

Artikel 8: Medvetandegörande om situationen för personer med funktionsnedsättning

1. Konventionsstaterna åtar sig att vidta omedelbara, effektiva och ändamålsenliga åtgärder
 - a) för att höja medvetandet i hela samhället, däribland på familjenivå, om personer med funktionsnedsättning och för att främja respekten för deras rättigheter och värdighet,
 - b) för att bekämpa stereotypa uppfattningar, fördomar och skadliga sedvänjor med avseende på personer med funktionsnedsättning, däribland sådana som grundas på kön och ålder, inom alla livets områden, samt
 - c) för att höja medvetandet om kapaciteten hos och bidrag från personer med funktionsnedsättning.

2. Åtgärder i detta syfte innefattar följande:

- a) att initiera och genomföra verkningsfulla kampanjer för att höja allmänhetens medvetande,
 - i) om att hysa en mottaglig inställning till rättigheterna för personer med funktionsnedsättning,
 - ii) om att främja en positiv inställning och ett högre socialt medvetande gentemot personer med funktionsnedsättning, samt
 - iii) om att främja erkännande av färdigheter, meriter och förmågor hos personer med funktionsnedsättning samt av deras bidrag på arbetsplatserna och på arbetsmarknaden.
- b) att på alla nivåer i undervisningssystemet, däribland hos alla barn från tidig ålder, uppmuntra en inställning präglad av respekt för rättigheterna för personer med funktionsnedsättning,
- c) att uppmuntra alla massmedier att framställa personer med funktionsnedsättning på ett sätt som är förenligt med denna konventions syfte,
- d) att främja utbildningsprogram som ökar medvetenheten om personer med funktionsnedsättning och rättigheterna för personer med funktionsnedsättning

Funktionsrättskonventionen

Artikel 33: Nationellt genomförande och övervakning

1. Konventionsstaterna ska i enlighet med sina förvaltningssystem utse en eller flera kontaktpunkter inom regeringen för frågor som gäller genomförandet av denna konvention och ska på lämpligt sätt överväga att inrätta eller utse en samordningsmekanism inom regeringen för att underlätta därtill relaterad verksamhet inom olika sektorer och på olika plan.
2. Konventionsstaterna ska, i enlighet med sitt rättssystem och sitt förvaltningssystem, bibehålla, förstärka, utse eller inom konventionsstaten upprätta en mekanism, inklusive en eller flera oberoende mekanismer enligt vad som befinns ändamålsenligt för att främja, skydda och övervaka genomförandet av denna konvention. Vid utseendet eller upprättandet av mekanismen ska konventionsstaterna beakta de principer som hänför sig till statusen och funktionen hos de nationella institutionerna för skydd och främjande av de mänskliga rättigheterna.
3. Det civila samhället, särskilt personer med funktionsnedsättning och de organisationer som representerar dem, ska involveras i och fullt ut medverka i övervakningsförfarandet.

Därför har vi möjlighet att bidra till FN:s granskning av Sveriges genomförande av funktionsrättskonventionen. Det gör vi bland annat genom att skicka en rapport till FN:s funktionsrättskommitté. I februari 2024 skickade vi vår första rapport till funktionsrättskommittén. Där beskriver vi bland annat att det saknas kunskap om livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning hos skyldighetsbärare. Vi pekar specifikt på bristande kunskap om funktionsrättskonventionen på tjänstemannanivå och politisk nivå i kommuner och regioner.⁴⁰ Ett resultat av skyldighetsbärarnas låga kunskap är att drivet i arbetet med att genomföra konventionen minskar i kommuner och regioner.⁴¹ Vi har också identifierat ett behov av ökad kunskap om funktionsrättskonventionen inom rättsväsendet under arbetet med rapporten. Behovet av mer kunskap om funktionsrätt bekräftades också vid våra dialogmöten med funktionsrättsorganisationerna, som bland annat menade att det är särskilt viktigt att höja kunskapsnivån hos skyldighetsbärarna. De tyckte också att ökad kunskap om rättigheter behöver kompletteras med en strukturerad insamling och spridning av goda exempel.

FN:s funktionsrättskommitté rekommenderade vid granskningen 2024 att svenska staten ska genomföra kampanjer för att uppnå hållbara attitydförändringar.⁴² De skriver också att staten behöver genomföra utbildningsinsatser om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, både för professionella och för befolkningen i stort.⁴³

Resultaten i den här rapporten stärker alltså den rådande bilden av att behovet av kunskaps- och medvetandehöjande insatser för både rättighets- och skyldighetsbärare är stort. Deltagarnas många målande beskrivningar i fritextsvaren belyser också de bitvis förödande konsekvenserna som den bristande kunskapen hos skyldighetsbärare kan få för enskilda personer med funktionsnedsättnings möjligheter att leva värdiga och självständiga liv.

Många vet inte hur de kan utkräva sina mänskliga rättigheter

Majoriteten av deltagarna svarar att de någon gång har nekats sådant som de har rätt till. Fritextsvaren ger många exempel på hur de har förlorat eller inte fått tillgång till personlig assistans, ledsagning och rätt stöd inom utbildning och skola. De berättar också om exempel där utvecklingen går bakåt.

Många beskriver att de väljer att inte berätta för någon om sina upplevelser att få rättigheter kränkta. Nästan en fjärdedel av deltagarna hade inte berättat om sina

⁴⁰ Länsstyrelserna, "Funktionshinderspolitiken. Så arbetar kommuner och regioner 2023", 2023.

⁴¹ Länsstyrelserna, "Funktionshinderspolitiken. Så arbetar kommuner och regioner 2023", 2023.

⁴² CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 20 b.

⁴³ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 20 c.

upplevelser för någon annan, bland annat eftersom de inte visste vart de skulle vända sig, att de inte orkade eller att det skulle vara meningslöst. Deltagarna uttryckte också att de känner skam över att berätta och flera uttryckte en rädsla för repressalier.

Många av de som berättar för någon annan gör det till personer som inte har direkt makt att göra något åt deras situation. En förklaring till detta är att klagoinstanserna inte är kända och endast 36 procent uppgav att de visste vart de skulle vända sig i sådana situationer. Det här visar på att klagomålstrukturer är otydliga och krångliga. Vid institutets dialogmöte med funktionsrättsrörelsen och individuella experter bekräftade många av deltagarna att det är otydligt vart man kan vända sig för att utkräva sina rättigheter, speciellt på kommunal och regional nivå. Undersökningen visar att kunskapen är särskilt låg om de internationella nivåerna, som att man kan vända sig med klagomål till FN-kommittén och Europadomstolen. Undersökningen visar också att möjligheten att utkräva sina rättigheter ofta står i direkt relation till att ha kunskap om vilka rättigheter man har. Kunskaper är till exempel en förutsättning för att kunna veta att det ens finns möjlighet att driva en process.

Det är inte givet att det hjälper för personer att klaga. Många har erfarenhet av att vända sig till domstolar men att det är svårt att vinna sådana tvister gör att ett stort antal deltagare uttryckte att det är meningslöst att ens försöka.

Undersökningen visar tydligt hur viktigt det är med kunskap om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning, men också att det inte räcker med kunskap. Rättighetsbärarna måste ha kännedom om hur det går till, men det måste också finnas effektiva möjligheter att kunna utkräva rättigheterna.

Det svenska systemet brister när det gäller möjligheter att utkräva sina rättigheter

Institutet för mänskliga rättigheter rapporterade till FN:s funktionsrättskommitté om brister i systemen när det gäller att utkräva sina mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Det saknas bland annat rättsmedel idag för att driva vissa rättighetsfrågor om exempelvis hjälpmedel, tolktjänst, rehabilitering, hälso- och sjukvård samt diskriminering inom polis och rättsväsendet.⁴⁴ Vad gäller frågor om kvaliteten på de stödinsatser man kan bli beviljad av regioner och kommuner (till exempel personlig assistans, ledsagning, tolkinsatser, bostadsanpassning) så saknas det också framkomliga vägar för att kunna utkräva rättigheter.⁴⁵

⁴⁴ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 70.

⁴⁵ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 115.

FN:s funktionsrättskommitté noterar i sin granskning att det svenska systemet brister när det gäller möjligheterna att utkräva sina rättigheter. Kommittén rekommenderar därför bland annat att Sverige ska införa effektiva klagomålsförfaranden och prövningsmekanismer, särskilt när det gäller tillgången till rättigheter på regional och kommunal nivå.⁴⁶ De säger också att staten behöver utveckla en nationell strategi för att förbättra tillgången till rättvisa för personer med funktionsnedsättning. Strategin ska inkludera

- åtgärder för att ändra processregler i rättssystemet som garanterar anpassningar utan kostnad
- lämplig utbildning för personer inom rättssystemet
- bättre tillgång till rättshjälp.⁴⁷

Dessutom är kunskaperna låga om vart man kan vända sig för att klaga eller för att få stöd när ens rättigheter kränks. Sammantaget framträder en bild av ett allvarligt läge och i många fall är det omöjligt att utkräva sina rättigheter i praktiken.

Abstrakta värden, till exempel rätten till delaktighet, värdighet och välbefinnande, kan vara svåra att hänvisa till i relation till insatser. Det gäller exempelvis färdtjänst för att kunna ha ett fullvärdigt liv snarare än att fraktas till vård, utbildning och liknande. Många enkätsvar gav uttryck för upplevelser av att stängas ute från samhället och att få själva sin existens ifrågasatt.

Deltagarna upplever oro för att deras mänskliga rättigheter är hotade

I undersökningen uttryckte deltagarna oro för att det finns hot mot mänskliga rättigheter i allmänhet och rättigheter för personer med funktionsnedsättning i synnerhet.

Många deltagare upplever att de blir bemötta och betraktade som en belastning för samhället. De uppfattar det som att insatser som de har rätt till ses som något de ska vara tacksam över. Insatserna kan dessutom lätt dras in eftersom de uppfattas som kostsamma. Detta för ofta med sig en känsla av rädsla och stress.

Samtliga rättigheter från funktionsrättskonventionen förekommer bland deltagarnas enkätsvar och då i termer av att de inte uppfylls. De brister som deltagarna tydligast lyfter fram faller under artikel 9 om tillgänglighet och artikel 19 om rätten att leva självständigt och delta i samhället.

⁴⁶ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 10 (c).

⁴⁷ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 30.

De rättighetskränkningar som kom fram i undersökningen är extra allvarliga eftersom de ofta är sammanlänkade, påverkar varandra och är ömsesidigt förstärkande. Som exempel kan nämnas att en stor mängd deltagare beskrev en oro för att förlora sin personliga assistans eller ledsagning. För den som saknar assistans eller ledsagning kan det bli mycket svårt eller näst intill omöjligt att

- få tillgång till vård och omsorg
- kunna studera eller arbeta
- ha en meningsfull fritid
- röra sig i offentliga miljöer
- få tillgång till andra grundläggande rättigheter.

Deltagarna beskrev att de möter systematiska och omfattande hinder i samhället på grund av sina funktionsnedsättningar. Detta bekräftades också vid vårt dialogmöte med funktionsrättsrörelsen och individuella experter. Det rör sig om hinder som står i vägen för möjligheterna till full delaktighet i samhällslivet och som påverkar alla livsområden och livsvillkor på ett fundamentalt sätt.

Även om många insatser är etablerade i lag och det inte går att förändra från en dag till en annan så tycks den politiska utvecklingen vara en viktig källa till oro. För att skapa större trygghet på samhällsnivå är det viktigt att staten demonstrerar ett tydligt engagemang i genomförandet av de mänskliga rättigheterna, inklusive funktionsrättskonventionen.

Slutsatser

Svenska staten måste genomföra insatser för att tillgodose mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Sammantaget visar den här undersökningen att funktionsrättskonventionen på många sätt inte efterlevs i Sverige idag.

Institutet för mänskliga rättigheter drar sammanfattningsvis slutsatser om att det finns följande behov i Sverige:

1. Öka kunskaperna om mänskliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning hos skyldighetsbärare och befolkningen i stort – däribland personer med funktionsnedsättning.

Den svenska staten måste etablera ett strategiskt och långsiktigt arbete med att öka kunskaperna hos allmänheten, inklusive hos personer med funktionsnedsättning själva, om mänskliga rättigheter generellt och specifikt om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Utöver det behöver skyldighetsbärarna också mer kunskap om olika funktionsnedsättningar.⁴⁸ I kunskapshöjande insatser måste personer med funktionsnedsättning själva involveras.

Undersökningen indikerar att många av rättighetsbärarna själva inte upplever sig ha god kännedom om de mänskliga rättigheterna i praktiken, exempelvis vilka olika rättigheter som finns och hur de kan utkrävas. Stärkt kunskap behövs därför också specifikt om möjligheterna att framföra klagomål till Europadomstolen och FN:s konventionskommittéer.

Funktionsrättskommittén säger i sina rekommendationer till Sverige att staten ska genomföra mediakampanjer med särskilt fokus på kvinnor med funktionsnedsättning men även på andra grupper, som personer med intellektuella funktionsnedsättningar.⁴⁹ Kommittén säger också att staten ska genomföra utbildningsinsatser om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, inklusive om människorättsmodellen. Utbildningar ska riktas till bland andra studenter, domare, poliser, lärare, personer som arbetar inom vården samt för befolkningen i stort.⁵⁰

⁴⁸ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 14. I rapporten till funktionsrättskommittén inkluderade institutet förslag om vad funktionsrättskommittén kunde lämna för rekommendationer till Sverige vid granskningen 2024. Där ingår en rekommendation om att staten behöver ta fram en nationell strategi och handlingsplan med mätbara mål, indikatorer, ansvarsfördelning och uppföljning för genomförandet av funktionsrättskonventionen. Denna strategi är tänkt att utgöra ramen för andra strategiska åtgärder, inklusive arbetet med att öka kunskapen hos rättighetsbärare och skyldighetsbärare.

⁴⁹ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 20 (b).

⁵⁰ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p. 20 (c).

Människorättsmodellen

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ger uttryck för människorättsmodellen av funktionshinder. Modellen skiljer bland annat mellan funktionsnedsättning och funktionshinder:

- Funktionsnedsättning kan bland annat vara en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga.⁵¹
- Funktionshinder är den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.

Modellen innebär också att det förändringsarbete för mänskliga rättigheter som staten ansvarar för ska riktas mot samhället. Samhället ska utformas så att personer med funktionsnedsättning kan åtnjuta mänskliga rättigheter på jämlika villkor som andra.

Skyldighetsbärarnas uppgifter är att montera ner de funktionshinder som personer med funktionsnedsättning möter i kontakt med samhället och att skapa förutsättningar för full delaktighet i samhället. Mänskliga rättigheter får inte nekas någon på grund av att hen har en funktionsnedsättning.

Institutet för mänskliga rättigheter noterar liknande resultat i den undersökning som vi redovisade i en rapport från 2023 där vi vände oss till befolkningen i stort.⁵² I den undersökningen synliggjordes också ut ett stort behov av kunskapshöjande insatser. Vi framförde också det behovet som rekommendation till regeringen i vår årsrapport 2024.⁵³

⁵¹ I funktionsrättskonventionen finns följande definition på originalspråk av personer med funktionsnedsättning "Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others."

⁵² Institutet för mänskliga rättigheter, 2023, "Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023", s 34.

⁵³ Institutet för mänskliga rättigheter 2024, Årsrapport 2024, https://mrinstitutet.se/wp-content/uploads/2022/01/rapport_Arsrapport_manskliga-rattigheter-2024.pdf.

2. Skapa likvärdiga förutsättningar för människor, oavsett funktionalitet, att få effektiv tillgång till sina rättigheter.

Svenska staten bör genomföra kraftfulla insatser för att motverka att personer med funktionsnedsättning lämnas utanför samhällsutvecklingen och skapa mer likvärdiga förutsättningar för människor att få effektiv tillgång till sina rättigheter.

Vår undersökning pekar på att funktionsrättskonventionen inte är genomförd och att de mänskliga rättigheterna inte är långsiktigt tryggade i Sverige. Undersökningen visar tydligt att personer med funktionsnedsättning möter hinder i sina liv som förhindrar att de får sina rättigheter tillgodosedda. Olika grupperas rättigheter ska tillgodoses på jämlika villkor och utan diskriminering. Detta ställer krav på att skyldighetsbärare arbetar aktivt mot diskriminering och för att skapa mer likvärdig tillgång till rättigheter. Personer med funktionsnedsättning måste involveras i detta arbete, främst genom organisationer som företräder dem.

Mänskliga rättigheter i praktiken

Staten är ytterst ansvarig skyldighetsbärare för att säkerställa att det som står i konventionerna genomförs. Det innebär att staten till exempel om det behövs ska ändra lagar så att de lever upp till de krav som ställs. Staten kan också agera genom olika offentliga aktörer: myndigheter, kommuner och regioner.

I Sverige är den kommunala och regionala nivån helt avgörande för att genomföra de mänskliga rättigheterna. Det är i praktiken ofta i kommuner och regioner som de mänskliga rättigheterna förverkligas eller förhindras för individen.

Så här fungerar det (lite förenklat):

Regionerna ansvarar exempelvis för

- hälso- och sjukvård (rätt till hälsa, artikel 25)
- rehabilitering (rätt till habilitering och rehabilitering, artikel 26)

Kommunerna ansvarar exempelvis för

- det praktiska genomförandet av demokratiska val (rätten att delta i det offentliga och politiska livet, artikel 29)
- för skola (rätten till utbildning, artikel 24)
- för bostad (rätt att leva självständigt och att delta i samhället, artikel 19)
- för kultur- och fritidsaktiviteter (rätt att delta i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott, artikel 31)
- för omsorg och stöd för den som behöver det via socialtjänsten (bland annat rätt till tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet, artikel 28).

Det här innebär att mycket av det praktiska ansvaret därmed är delegerat, men staten kan ändå inte avsäga sig det yttersta ansvaret för att tillgodose de mänskliga rättigheterna för alla människor i Sverige. De mänskliga rättigheterna ska gälla på likvärdigt sätt oavsett var i landet man är bosatt.

I arbetet med att genomföra de mänskliga rättigheterna är det viktigt för skyldighetsbärarna att skapa förutsättningar att uppfatta skillnader mellan grupper vad gäller tillgång till rättigheter. Det är till exempel viktigt att kunna följa hur barn med funktionsnedsättning får sin tillgång till utbildning tillgodosedd och kunna jämföra med andra grupper barn. Det är också viktigt att kunna följa upp och utvärdera de insatser som sätts in för att jämna ut skillnaderna mellan olika grupper, till exempel stöd i skolan till barn med funktionsnedsättning. Det ställer krav på bättre tillgång till data som synliggör eventuella skillnader i olika gruppers tillgång till sina mänskliga rättigheter. Staten behöver vidta åtgärder för att inkludera frågor om funktionsnedsättning i fler undersökningar på nationell, regional och kommunal nivå, samt på ett systematiskt och enhetligt vis.⁵⁴ Det finns också behov av att säkerställa att personer med funktionsnedsättning inkluderas i undersökningar på samma villkor och i samma omfattning som andra, inklusive barn i anpassad skola, personer som bor i LSS-boende och äldre.⁵⁵

Vi kom fram till liknande resultat i undersökningen om situationen hos befolkningen i stort som publicerades 2023.⁵⁶ Där identifierade vi behov av att genomföra kraftfulla insatser för att motverka att vissa grupper lämnas utanför samhällsutvecklingen och skapa mer likvärdiga förutsättningar för människor att få effektiv tillgång till sina rättigheter. Den undersökningen visade nämligen tydligt att det finns upplevelser av att vissa grupper i befolkningen löper högre risk att inte få sina rättigheter tillgodosedda än andra.

⁵⁴ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 175.

⁵⁵ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 176.

⁵⁶ Institutet för mänskliga rättigheter, 2023, "Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023" (mrinstitutet.se) s. 35.

3. Stärk de mänskliga rättigheternas utkrävbarhet i Sverige.

Staten behöver genomföra kraftfulla insatser så att det blir möjligt för människor att utkräva sina mänskliga rättigheter.

Den här rapporten pekar på att det är skillnad på att känna till sina mänskliga rättigheter och att faktiskt få sina rättigheter tillgodosedda. Till skillnad från vad som har gjorts med barnkonventionen⁵⁷ så har regeringen inte genomfört någon samlad översyn av hur rättigheterna kan utkrävas enligt funktionsrättskonventionen i Sverige. I rapporten till funktionsrättskommittén rekommenderade vi initiativ till en fördjupad granskning av överensstämmelsen mellan svensk rätt och funktionsrättskonventionen. Vi rekommenderade också att staten borde utreda om rättigheterna för personer med funktionsnedsättning säkerställs genom dagens särskilda strukturer och praktik kring utbildning, individuellt och ekonomiskt stöd, boende och sysselsättning.

Undersökningen visar tydligt att möjligheterna att utkräva rättigheter för personer med funktionsnedsättning är långt ifrån tillfredsställande. Efter att Institutet för mänskliga rättigheter har tagit del av deltagarnas beskrivningar ser vi med stor oro på att personer med funktionsnedsättning i praktiken upplever sig fråntagna sina möjligheter att utkräva sina mänskliga rättigheter. Det är till exempel skyldighetsbärarnas absoluta ansvar att säkerställa att det är tydligt och välkänt att klagomål inte är förknippade med någon risk för repressalier. Alla skyldighetsbärare bör tydliggöra hur enskildas rättigheter fungerar i den verksamhet som de ansvarar för. Skyldighetsbärare bör också meddela hur klagomål kan framföras, inklusive de klagomålsmöjligheter som finns FN och Europarådet.

Det är viktigt att den svenska staten säkerställer människors möjligheter att utkräva sina rättigheter genom att se över existerande rättsmedel och undanröja praktiska och ekonomiska hinder. Det ska vara fullt möjligt för enskilda att driva rimligt grundade klagomål på överträdelse av funktionsrättskonventionen via domstolarna.⁵⁸ FN:s funktionsrättskommittén rekommenderar efter sin granskning av Sverige 2024 att den svenska staten ser över lagen om rättshjälp för att undanröja ekonomiska hinder för att skaffa ett juridiskt ombud.⁵⁹ I alla stadier av arbetet med att stärka

⁵⁷ Jfr. SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.

⁵⁸ Kompletterande information till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning, punkt 74.

⁵⁹ CRPD/C/SWE/CO/2-3, p, 30 (c) I originalet står ”Review the Legal Aid Act to remove financial barriers to legal representation, in particular for administrative and discrimination law cases.”

möjligheterna till att utkräva rättigheterna i funktionsrättskonventionen är det centralt att involvera personer med funktionsnedsättning.

Frågan om möjligheterna att utkräva rättigheter var också väldigt central bland slutsatserna i vår undersökning av situationen hos befolkningen i stort ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023”.⁶⁰ I den rapporten redovisade vi ett liknande resultat och konstaterade att möjligheterna att utkräva sina mänskliga rättigheter måste stärkas i Sverige.

⁶⁰ Institutet för mänskliga rättigheter, 2023, ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023” (mrinstitutet.se) s.35.

Bilagor

Bilaga 1: Teknisk rapport om enkätundersökningen

Metod

Undersökningen genomfördes i samarbete med Myndigheten för delaktighet (MFD) och vi använde oss av MFD:s undersökningspanel som fått namnet Rivkraft. Panelen består av personer med funktionsnedsättning som svarar på undersökningar. Deltagarna kan välja att besvara undersökningsfrågorna som webbenkät eller i pappersformat som skickas med post. Alla personer som har en funktionsnedsättning och är 18 år eller äldre kan delta i panelen och svara på undersökningar. Panelen svarar regelbundet på frågor som belyser levnadsvillkor, tillgänglighet och hinder.

Totalt bestod panelen vid svarstillfället av 3 211 personer. Panelen bygger på självrekrytering där personerna själva anmäler intresse för att delta i enkäter. Deltagarna identifierar sig själva som personer med en eller flera funktionsnedsättningar. Deltagarna i panelen kan därmed inte sägas vara fullt ut representativa för gruppen personer med funktionsnedsättningar och resultaten kan därför inte generaliseras till upplevelsen hos personer med funktionsnedsättning i stort. Deltagandet i varje specifik enkät är också frivilligt.

Enkäten låg ute mellan den 20 mars och 5 april 2023 och totalt besvarades den av 1 833 personer vilket innebär att 57 procent av personerna i panelen deltog. Vid sidan av att besvara frågor med fasta svarsalternativ hade deltagarna också möjlighet att lämna fritextsvar på flera ställen. Denna möjlighet utnyttjades av en majoritet av de svarande och många av svaren var långa. Det gör det möjligt att få en tydlig bild av hur specifika personer med funktionsnedsättningar kan uppleva sin situation.

Rapporten innehåller bara deskriptiv statistik, vilket innebär att inga statistiska beräkningar har gjorts. Den främsta anledningen till det är att sammansättningen av personer som har svarat på enkäten inte är representativ. Främst beror detta på att deltagargruppen består av personer som anmält sig frivilligt till panelen. Representationen bland deltagarna i undersökningen vad gäller kön, ålder och

funktionsnedsättningar motsvarar därför inte befolkningen i stort, varken med eller utan funktionsnedsättningar. Därför går det inte heller att göra direkta jämförelser med rapporten ”Kännedom om och upplevelser av mänskliga rättigheter i Sverige 2022–2023” som Institutet för mänskliga rättigheter genomfört bland befolkningen i stort.

Beroende på enkätfrågornas olika karaktär redovisas siffror och procentandelar endast för vissa av frågorna i resultatdelen. I vissa fall redovisas antal förekomster av något visst ord i materialet som helhet. Syftet med dessa siffror är endast att ge en bild av proportionerna i materialet och inte att skapa underlag för några beräkningar eller andra jämförelser.

Rapporten syftar till att visa övergripande mönster bland deltagarnas svar. Det innebär att alla åsikter och erfarenheter inte finns med bland resultaten. Det kan handla om områden som nämns av en eller ett par personer och som därför inte kan anses utgöra ett mönster. Citaten som finns med i resultatbeskrivningen är utvalda för att visa åsikter som är återkommande bland en större mängd svar. Därför är också citaten hämtade från ett stort antal deltagare.

När vi hade fått ta del av Rivkraftpanelens svar på de 18 frågorna genomförde vi en upphandling med syfte att få hjälp att systematisera svaren. Helena Taubner, universitetslektor i specialpedagogik på Jönköping University, fick uppgiften att gruppera och sammanställa de svar som kommit in. Förutom att systematisera materialet genomförde hon också en preliminär analys och hennes slutgiltiga rapport inkom 27 oktober 2023. Med utdrag från Helenas rapport som underlag organiserade vi ett möte med representanter från funktionsrättsrörelsen och individuella experter med egen funktionsnedsättning för att diskutera slutsatser och rekommendationer. Gruppens input redogörs i ett särskilt kapitel i rapporten. Ett särskilt möte organiserades också med paraplyorganisationen Funktionsrätt Sverige med samma syfte.

Deltagare

Totalt svarade 1 833 personer på enkäten. Ungefär tre fjärdedelar av deltagarna definierade sig som kvinnor, lite mindre än en fjärdedel som män och 2 procent beskrev sin könsidentitet som ”annan” (se tabell 18).

Tabell 18:

Könsfördelning bland deltagarna

Kön	Antal svar	Procent
Man	433	24 %
Kvinna	1 349	74 %
Annat	43	2 %
Totalt	1 825	100 %

Alla deltagare var över 18 år och den största åldersgruppen (33,4 procent) var mellan 55 och 64 år. Den minsta gruppen är personer 30–44 år trots att åldersspannet är större än för de andra grupperna med undantag av den äldsta (se tabell 19).

Tabell 19:

Åldersgrupper bland deltagarna

Åldersgrupp	Antal svar	Procent
18–29 år	323	17,6 %
30–44 år	180	9,8 %
45–54 år	419	22,9 %
55–64 år	615	33,6 %
65 år och uppåt	296	16,1 %
Totalt	1 833	100 %

En majoritet av deltagarna (56 procent) var medlemmar i någon funktionshinderorganisation (se tabell 20).

Tabell 20:

Antal deltagare som är medlemmar i någon funktionshinderorganisation

Är du medlem i någon funktionshinderorganisation?	Antal svar	Procent
Ja	1 006	56 %
Nej, men är med i annan organisation	169	9 %
Nej	588	32 %
Vet ej	54	3 %
Totalt	1 817	100 %

På frågan om vilken funktionsnedsättning de hade kunde varje deltagare ange flera svar. De funktionsnedsättningar som flest personer angav var rörelsehinder och därefter neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (se tabell 21). Funktionsnedsättningarna redovisas så som de presenterades i enkäten och har inte grupperats i efterhand.

Tabell 21:

Funktionsnedsättningar bland deltagarna

Funktionsnedsättning ⁶¹	Antal svar	Procent av de 3 967 svaren	Procent av de 1 833 deltagarna
Rörelsenedsättning	591	14,9 %	31,4 %
Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, NPF (till exempel ADHD, ADD och autism)	563	14,2 %	29,9 %
Annan funktionsnedsättning	489	12,3 %	26,0 %
Psykisk funktionsnedsättning (till exempel svåra besvär av oro, ångslan och ångest)	444	11,2 %	23,6 %
Astma och/eller allergi	358	9,0 %	19,0 %
Hörselnedsättning	318	8,0 %	16,9 %
Synnedsättning	262	6,6 %	13,9 %
Mag- och tarmsjukdom	247	6,2 %	13,1 %
Reumatisk sjukdom	227	5,7 %	12,1 %
Medicinsk funktionsnedsättning (till exempel diabetes)	161	4,1 %	8,6 %
Läsvårigheter och skrivsvårigheter (dyslexi, dyskalkyli)	146	3,7 %	7,8 %
Döv	40	1,0 %	2,1 %
Blind	38	1,0 %	2,0 %
Intellektuell funktionsnedsättning (utvecklingsstörning)	36	0,9 %	1,9 %
Svårigheter att tala (till exempel afasi)	34	0,9 %	1,8 %
Dövblind	13	0,3 %	0,7 %
Totalt	3 967	100,0 %	210,7 %

⁶¹ Varje deltagare kunde ange flera olika funktionsnedsättningar, vilket gör att antalet svar (3 967) är högre än antalet deltagare (1 833). De som svarade "Annan funktionsnedsättning" kunde ange vilken, men dessa svar redovisas inte av integritetsskäl eftersom dessa grupper är så små.

Enkät

Enkäten bestod av en rad frågor om mänskliga rättigheter och om de anses vara hotade och riskerar att försvinna i Sverige idag. En del frågor var av typen ja/nej-frågor medan andra gav deltagarna möjlighet att svara med fritext.

Utöver bakgrundsfrågorna och frågorna om rättigheter fick deltagarna också frågor om hur det var att delta i undersökningen. De allra flesta tyckte att det var enkelt att förstå frågorna (se tabell 22). 31,1 procent svarade att det var mycket lätt och 47,6 procent att det var ganska lätt.

Tabell 22:

Enkätfrågornas svårighetsgrad enligt deltagarna

Upplevd svårighetsgrad	Antal svar	Procent
Mycket lätt	566	31,1 %
Ganska lätt	866	47,6 %
Ganska svårt	334	18,4 %
Mycket svårt	30	1,7 %
Vet ej	22	1,2 %
Totalt	1 818	100 %

Deltagarna fick också en fråga om undersökningen i stort (se tabell 23). Även här svarade en majoritet att det var en bra undersökning. 48 procent svarade att den var mycket bra och 39,5 procent att den var ganska bra.

Tabell 23:

Deltagarnas intryck av undersökningen

Intryck av undersökningen	Antal svar	Procent
Mycket bra	871	48,0 %
Ganska bra	717	39,5 %
Ganska dåligt	105	5,8 %
Mycket dåligt	14	0,8 %
Vet ej	108	5,9 %
Totalt	1 815	100,0 %

Bilaga 2: Enkätfrågor

Nr	Fråga	Svarsalternativ
15	Upplever du att det finns mänskliga rättigheter som är hotade och riskerar att försvinna i Sverige?	Ja, Nej, Vet ej
16	Skriv vilka mänskliga rättigheter du upplever är hotade och kan försvinna i Sverige?	Fritext
17	Upplever du att det finns särskilda grupper av människor vars rättigheter hotas och riskerar att försvinna i Sverige?	Ja, Nej, Vet ej
18	(Om ja på fråga 17) Vilka grupper mänskliga rättigheter upplever du är hotade och riskerar att försvinna?	Fritext
19	Upplever du att dina mänskliga rättigheter hotas och riskerar att försvinna?	Ja, Nej, Vet ej
20	På vilket sätt tycker du att dina rättigheter hotas eller riskerar att försvinna?	Fritext
21	Har du någon gång känt att du inte fått det du har rätt till? Det vill säga att dina mänskliga rättigheter har blivit kränkta.	Ja, Nej, Vet ej
22	Beskriv på vilket sätt du inte fått det du har rätt till.	Fritext
23	Vet du vart du kan vända dig om du inte får det du har rätt till? Det vill säga att dina mänskliga rättigheter har blivit kränkta.	Ja, Nej, Vet ej
24	Har du någon gång vänt dig (berättat) till någon att du inte har fått det du har rätt till, det vill säga att dina mänskliga rättigheter har kränkts? Till exempel till någon myndighet, organisation eller kommunen.	Ja, det har jag Nej, mina rättigheter har inte blivit kränkta Nej, mina rättigheter har blivit kränkta men jag har aldrig vänt mig (berättat) till någon Vet ej

Nr	Fråga	Svarsalternativ
25	(Om alternativ 1 på fråga 24) Vem vände du dig till?	Fritext
26	(Om alternativ 3 på fråga 24) Berätta gärna varför du inte vände dig till någon för att berätta att dina mänskliga rättigheter har blivit kränkta.	Fritext
27	Känner du till att FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning finns?	Ja, Nej, Vet ej
28	(Om ja på fråga 27) Vet du vad FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning innebär?	Ja, Nej, Vet ej
29	(Om ja på fråga 27) Vet du att du kan klaga till FN-kommittén till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning om dina mänskliga rättigheter blir kränkta?	Ja, Nej, Vet ej
30	(Om ja på fråga 27) Vet du att du kan klaga till Europadomstolen om dina mänskliga rättigheter blir kränkta?	Ja, Nej, Vet ej
31	Tycker du det är lätt eller svårt att hitta information om mänskliga rättigheter?	Mycket lätt Ganska lätt Ganska svårt Mycket svårt
32	Här kan du skriva om du vill berätta något mer som vi inte har frågat om när det gäller mänskliga rättigheter.	Fritext

Bilaga 3:

Funktionsrättskonventionens artiklar

- Artikel 1 Syftet med konventionen
- Artikel 2 Definitioner
- Artikel 3 Allmänna principer
- Artikel 4 Allmänna åtaganden
- Artikel 5 Jämlikhet och icke-diskriminering
- Artikel 6 Kvinnor med funktionsnedsättning
- Artikel 7 Barn med funktionsnedsättning
- Artikel 8 Medvetandegörande
- Artikel 9 Tillgänglighet
- Artikel 10 Rätten till liv
- Artikel 11 Risksituationer och humanitära nödlägen
- Artikel 12 Likhet inför lagen
- Artikel 13 Tillgång till rättssystemet
- Artikel 14 Frihet och personlig säkerhet
- Artikel 15 Rätt att inte utsättas för tortyr
- Artikel 16 Rätt att inte utsättas för utnyttjande, våld eller övergrepp
- Artikel 17 Skydd för den personliga integriteten
- Artikel 18 Rätt till fri rörlighet och till ett medborgarskap
- Artikel 19 Rätt att leva självständigt och att delta i samhället
- Artikel 20 Personlig rörlighet
- Artikel 21 Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information
- Artikel 22 Respekt för privatlivet
- Artikel 23 Respekt för hem och familj
- Artikel 24 Utbildning
- Artikel 25 Hälsa
- Artikel 26 Habilitering och rehabilitering
- Artikel 27 Arbete och sysselsättning
- Artikel 28 Tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet
- Artikel 29 Deltagande i det politiska och offentliga livet
- Artikel 30 Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott
- Artikel 31 Insamling av statistik
- Artikel 32 Internationellt samarbete
- Artikel 33 Nationellt genomförande

Jag utsätts för trakasserier av myndigheter som finns för att hjälpa mig att delta i samhället på lika villkor. Allt ifrågasätts och jag tvingas svara på kränkande frågor men blir ändå utan hjälp.

Kvinna. 45–54 år. Döv, astma/allergi och annan funktionsnedsättning.

Institutet för mänskliga rättigheter har med hjälp av Rivkraftspanelen genomfört en undersökning av nuläget för personer med funktionsnedsättning i Sverige. Den visar tydligt att konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning inte är genomförd i Sverige. Det finns fortfarande en stor ojämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning och det pågår fortfarande allvarliga rättighetskränkningar.

Deltagarna i undersökningen upplever att de möter ett system där individen måste bevisa sina behov snarare än att myndigheter behöver bevisa att de insatser de genomför är tillräckliga för att säkerställa de enskildas mänskliga rättigheter.